

MAGYAR
PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI
FIGYELMEZŐ.

HATODIK ÉVFOLYAM.

IV^{ik} füzet.

1875.

Április.

I.

Néhány szó a bibliafordítás kijavításáról.

Midőn e folyóirat folyó évi februári füzetének 111-dik lapján rosszalva emlitém fel azon nagyon különös, forradalmi eljárást, melyet a mi protestans egytetes moderneink és az ő pártfogóik a magyar biblia-fordítás vagy annak reviziója ügyében megindítottak, — egyszersmind megigértem, miszerént, nem sokára elő fogom adni, hogy különösen német protestans hitfeleink mily utat és módot követnek az ily nagyfontosságú ügy mezején.

Most a következő sorokban, ezen ígéretemet akarom beváltani.

A német protestánsok rendkívüli hévvel ragaszkodnak a Luther bibliafordításához s nem csak egyházi vagy vallási, hanem nemzeti irodalmi szempontból is örök értékű drága kincsnek tartják azt. Mindemellett is azonban, sohasem vóltak rabjai azon balvéleménynek, hogy a Luther fordítási műve

feltétlen tökélyvel bír, azon javítani nem kell semmit, hanem változatlanul kell át adni azt a következő századoknak. Ezen nézet a protestantizmussal merőben ellenkező római katolikus nézet lett volna, mert hiszen, amint tudjuk, Róma hívei gondolkoznak így az ugynevezett Vulgátáról. A német protestánsok egészen ellenkező nézetben voltak és vannak, s miként már maga Luther, bibliafordításának az ő életében történt újabb kiadásait folyvást javítgatta, úgy az ő halála után is sohasem szünt meg a kisebb nagyobb javítás munkája.

Már Rörer György, aki első volt azok között, akiket 1525-ben maga Luther avatott fel lelkészekké, és aki a nagy reformátornak, épen a bibliafordítás javíthatása körül kitűnő segítségére volt, midőn a Luther halála után, 1546-ban, egy sokszorosán változtatott új kiadást bocsátott világra, így szólott a többek közt: „Az istenfélő emberek kedvesen fogják venni a változtatásokat; azokat pedig, akik az ily fáradságot hiábavalónak tartják és azt mondják, hogy a bibliafordítást nem kellene változtatni és jobbá tenni, mint a milyen most, — figyelembe se kell venni.“

A Lutherféle bibliafordítás jelenleg munkában lévő revíziójának ügye, az 1857-dik évi stuttgardi s az 1858-dik évi hamburgi Kirchentagokon, vagyis szabad egyházi gyűléseken indíttatott meg. Már említém valamikor e folyóiratban, hogy a német protestánsok 1848 óta, évenként rendszerint tartanak oly szabad egyházi gyűléseket, amelyekben különböző német tartományok protestáns lelkészei, tanárai, világi férfiai szabadon vesznek részt, egyházi belügyek feletti véleménycsere és tanakodás végett. Ezek az ugynevezett Kirchentag-ok, amelyeket tehát határozottan meg kell különböztetni mind a zsinatoktól és más egyházhatósági gyűlésektől, mind különösen az újabb időkben, már rendszerint Eisenachban tartatni szokott egyházi értekezletektől, — Kirchenconferenz, amelyekre a német evangélikus egyházi főkormányhatóságok követei gyűlnek össze avégre, hogy az egyházi élet fontosabb kérdései felett tanácskozzanak.

Szabad legyen mellékesen itt is megjegyeznem, hogy imé

a német protestánsoknak is vannak tehát olyszerű egyházi összejövetelei, mint amilyen nálunk a ref. egyház konventje; és a németek között nem akadt még eddig vállalkozó, aki ama Kirchentagokat és konferenciákat, valami egyházi esinféle böles próbatétel által, illetéktelenül, végérvényes határozatokhoz hatóságokká akarta volna proklamáltatni. — Az is érdekes, hogy a Kirchentagok, nem valamely központi fővárosban, hanem évenként különböző helyeken; a konferenciák pedig az újabb időkben rendszerént Eisenachban, csupán azon történelmi tekintetből tartatnak, mert ezen város közelében van Wartburg, amely különösen a Luther ott tartózkodása által lett világhírűvé.

De térjünk vissza tárgyunkhoz!

Az 1858-dik évi szeptember hóban Hamburgban tartott Kirchentag alkalmával, a bibliaterjesztő társulatok ott jelen volt követeinek indítványára, felhivattak a német egyetemek protestáns theologiai fakultásai, az egyes országos egyházak főhatóságai, és a különböző bibliaterjesztő társulatok is, hogy adjanak véleményt és tervet, a német bibliafordítás revíziójára vonatkozólag. A beadott vélemények egy hangulag kiemelték különösen azt, hogy a legnagyobb vigyázattal és megfontolással kell az egész ügyben eljárni; mert a német protestánsok nagyon jól tudják és mélyen érzik azt, hogy bármikor is ugyan, de különösen egyházi pártviszályok által zaklatott időkben, forradalmi rohammal kezdeni és intézni a bibliafordítás javításának ügyét, a legnagyobb veszélyvel járó dolog lenne.

Ily körülmények közt nem csuda, ha lassan haladt az ügy s előbb a tudományos irodalom mezején, theologusi körökben s egyes egyházi főhatóságok kebelében tárgyalatván az ügy, csak az 1863-dik évi eisenachi konferencia állapította meg, a revízió körüli eljárás szabályait. Ezen szabályok értelmében, a porosz, hannóverai, szászországi és württembergi evangélikus egyházi főhatóságok által (a bajor protestánsok visszavonultak, valószínűen az akkor uralkodott politikai pártviszályok miatt) tiz theologus neveztetett ki,

s a theologusokhoz még, a szorosan nyelvészeti revizio érdekében, kitünő nyelvtudósok is csatlakoztak.

A theologiai-kritikai előmunkálatot legnagyobb részben Mönkeberg hamburgi tudós lelkész végezte, aki már évek óta a legnagyobb gonddal tanulmányozta a Luther-féle bibliafordítást. Először is egy kimerítő táblázatot állított össze, a legelterjedtebb kiadásoknak egymástól eltérő helyeiből. A táblázat a munkatársakhoz küldetett áttanulmányozás stb. végett. Ily munkatársak valának: Nitzsch, Twesten, Meyer, Niemann, Brükner, Ahlfeld, Beyschlag, Riehm, Frommüller, Schröder, az időközben elhalt Nitzsch helyett későbbben Köstlin; — Ezek közt tehát vannak nagy tekintélyű tudós egyetemi hittanárok, gyakorlati lelkészek és nagy tudományu general szuperintendensek. A szorosan nyelvészeti munka Fromman és Raumer nagyhirű nyelvtudósokra bízott.

A theologusok az 1865-dik évi ősszel s a következő évi tavasszal 14 hosszú és fárasztó ülést tartottak. Minden lényegesebb változtatások, indokolva jegyzőkönyvbe vitettek. Végre az egész munkálat az eisenachi konferenzia eleibe terjesztetett, amely azonban már csak egyszerű igennel vagy nemmel szavazott a változtatások felett. — A theologok ülései Hálában tartattak, miután a nyomtatás, kiadás s általában a tényleges kivitel, azon Cansteinféle bibliai intézetre bízott, amelyet a Frankéval és Spenerrel barátságban állott Canstein Károly az 1710-dik évben, a Hálában lévő világhírű árvaházhoz csatolva alapított.

Először az új testamentom fordítása revidiáltatott s annak véglegesen helyben hagyott szövege 1870-ben jelent meg következő cím alatt:

Das neue Testament unseres Herrn und Heilandes Jesu Christi nach der deutschen Übersetzung Dr. Martin Luthers. Mit jedes Capitels kurzen Summarien und nöthigsten Parallelen. Halle. Druck und Verlag der Cansteinischen Bibelanstalt. 1870. 550. 1. Függetlenül a zsóltárok állanak mellette. 130. lap. 8r. Ára préselt bőrbe kötve öt garas.

Érdekes tudni, hogy a Cansteinféle bibliai intézet Há-

lában, az új testamentomot már 1712-ben 2 garasért, 1713-ban pedig az egész bibliát 9 mond: kilenc garasért volt képes adni!

A helvétziai német reformátusok közül, a Luther biblia fordítását, eleitől fogva folyvást, csak a bazeliek használták a zürichieknek és bernieknek külön német fordításuk volt, a melyek az eredeti szöveghez való hűségre nézve felyül multák; ugyan a Lutherét, de nyelvezeti és más tekintetben messze maradtak attól. Emvélfogva a későbbi időkben, a Luther fordítása folyvást nagyobb elterjedést nyert s 1836-ban már nemcsak a zürichi zsinat, hanem egy a bibliafordítás ügyében, több német kantonbeli ref. egyházak egyetértése folytán sok vizsályok után nagy nehezen létrejött konferentzia is kimondotta, hogy a német bibliának célba vett átnézésénél és kijavításánál a Luther fordítását kell alapul venni. Azon tárgyalások azonban, amelyek ez ügyben 1835-től 1838-ig folytak, végeredményhez nem vezettek.

Az 1859-dik évi evangélikus bibliaügyi konferentzia tehát, újból felvette az elejtett fonalat, s egy 5 tagból álló bizottságot nevezett ki avégre, hogy az állapítsa meg azon alapelveket, amelyeket követni kellene egy, az egész német helvét ref. egyház számára létrehozandó közös német bibliafordítás ügyében. Ez a bizottság Preiswerk bazeli antistes elnöklete alatt 1859. októberben Zürichben, 1860. februárban pedig Bazelben tartott üléseket, s ragaszkodva a már említett korábbi konferentzia munkálatainak lényegéhez, a célbavett revízióra vonatkozólag, még a következő alapelveket tűzte ki:

A szükséges igazítások, mindenütt a Luther fordításának nyelve és modora szerént történjenek. A szentírás ősmertesebb s már maga Luther által a legnagyobb gonddal fordított részei, mint például az új testamentom és a zsoltárok, most is kiváló figyelemben részesüljenek s a lutheri szöveg, amennyire csak lehet, ezekben is megtartassék. A biblia más részeinél, nevé: a többi költői és prófétai könyveknél, már sokkal szabadabb lehet a revízió. Az ó szövetségre nézve a mazoréth szöveget kell alapul venni; az új szövetségénél a szöveg-kritika

eredményei lelkiösmeretesen felhasználandók. Az ó szövetségi apokryph könyveket is át kell nézni; de csak oly terjedelemben venni fel, mint a Luther fordításában vannak. A részek eleibe a rövid tartalom s a versek mellé a párhuzamos helyek kiteendők. A revizio foganatba vétele egy hét tagu bizottságra bízott, ennek kellett alkalmas munkatársakat keresni s magát a német helvét bibliaterjesztő társulatokkal minden esetre érütközésbe tenni. Ez utóbbi pont kiváló mértékben lényegesnek tartatott. —

Végre megösmertetem röviden azon eljárást is, amelyet a legujabb időkben, az európai és északamerikai angol protestánsok, most már együttesen, bibliafordításuk revizioja körül követnek.

Közönségesen el van ösmerve, hogy a közelebbi századok különböző nyelvű s közhasználatban levő bibliafordításai között, tökéletesebb nem találtatik, mint az angoloké; az is tudva van, hogy az egész földön, nincs konzervatívabb protestáns egyház, mint az anglikán, s ime még is, a canterburyi érsekség egyházi gyűlése, már az 1870-ik év tavaszán egy tekintélyes bizottságot nevezett ki, az angol bibliafordítás revizioja végett, a következő lényegesebb alapelvekkel, illetőleg utasításokkal:

1. Szükséges dolog, hogy a szentírás köztekintélyben lévő angol fordításának revizioja munkába vétessék.

2. A reviziót úgy kell foganatosítani, hogy az, marginalfordításokat, (azaz a létező fordítás mellé, ott ahol szükség, új fordítást) is hozzon létre, valamint oly javításokat is, melyeknek a mostani fordítás szövegébe való beigtatása szükségesnek látszik.

3. Ezek által nem az a célunk, hogy egészen új fordítást hozzunk létre, sőt még a nyelvezetben is csak ott akarunk változtatást, ahol azt, illetékes tudósok szükségesnek itélik.

4. Ott is azonban, ahol az ily változtatás valóban szükségeltetik, a létező fordítás nyelvezetéhez hiven kell azt tenni.

5. Óhajtandó, hogy a revizio munkájára ezen egyházi gyűlés, saját kebeléből nevezzen ki tagokat, akik aztán jo-

gosítva legyenek, bármely kitünő tudóst, hitvallásra és nemzetiségre való tekintet nélkül, munkatársul felszólítani.

Ezen pontozatok alapján, mindjárt ama gyűlés után, 1870. májusban, megalakult a bibliafordítást revidiáló bizottság, két osztálylyal, egyik az ó, másik az új szövetségre; az eljárási módozatot megállapította, felhívást intézett Nagy Britannia legkitünőbb tudósaihoz s a fentebbi pontokkal egyezőleg, bizonyos alapelveket állapított meg röviden, ismételve kimondván, hogy szükség esetében hazai és külföldi lelkészek, tudósok és írók tanácsát ki fogja kérni.

Nagyon szükségesnek mutatkozott azonban az amerikai angol protestánsokkal való tényleges egyesülés és közreműködés is. Ezen nehéz feladatot a Németországból Amerikába költözött s jelenleg új yorki hittanár s irodalmilag is ösmert kitünő tudós református theolog Dr. Schaff Filip buzgó közreműködése és fáradaimai folytán lehetett tényleg megfejteni. Egyesültek tehát s kinevezték a maguk bizottságát az amerikaiak is, s a kölesönös eljárás módozata megállapított. Ezt részletesebben ösmertetni, ezuttal nem tartom szükségesnek; csak annyit jegyzek meg, hogy Amerikában a különböző felekezetek népességének megfelelő számban választattak a revizorok s mindössze 22-en vannak; a revidiált nyomdaivek Angliából Amerikába küldetnek és viszont; — valahányszor a szükség kívánja, együttes ülések is tartatnak Londonban.

1ü

Ime tehát, a fentebbi sorokból, legalább néhány fővonásban láthatja a tisztelt olvasó, hogy német, helvét, angol és amerikai protestáns hitfeleink mily vigyázó s menyire meggondolt eljárást követnek a köztekintélyű bibliafordítás átnézése és javítása ügyében. Olyan eljárásra, mint amelyet a mi protestáns egyletes moderneink követtek és követnek, nincs példa a világon. Alatta áll az minden birálatnak s a vallás, az egyház, a tudomány, rend és béke minden igaz barátjának szívét, méltán a legmélyebb fájdalommal tölti el.

Hogy a Károli Gáspár bibliafordításának az átnézésre és

kijavításra égető szüksége van, azt régolta tudjuk mindnyájan sőt tudták és érzették már apáink. Kimondotta ezt, néhány évvel ezelőtt az angol bibliaterjesztő társulat egyik nagy gyűlése is Londonban, s miután e rendkívüli hálánkra méltó dicső társulat az, amelynek köszönhetjük már több évtized óta a díszesen kiállított és ólesó Károliféle magyar bibliákat, ugyanesak ezen társulat egész készséggel felajánlotta a revizio költségeit is. Több ízben vólt szerencsém nekem is személyesen értekezni ez ügyben az illetőkkel; de nyilvánosan sem e folyó iratban, sem másutt nem szólottam az ügyről; mert ennek, megegyezésünk szerint, csak akkor kellett vólna történni, midőn a revideált új testamentom már ki lesz nyomtatva s az egyházi hatóságoknak is átnézetés és felülbírálat végett, mindenesetre bemutatva. Jegyezd meg ugyanis tisztelt olvasó, hogy az angolok, egyébűtt is ugyan, de különösen a vallás, egyház, tudomány és irodalom mezején, egyáltalában nem barátai a handabandáknak, meddő tervezgetéseknek és zengzetes ígéreteknek, hanem a valódiságnak és tetteknek. Most sem szólok tehát ez ügyről többet, hanem csak azt jegyzem még meg, hogy az angol bibliaterjesztő társulat épen nem új magyar fordítást akar, hanem csupán a Károli-félének kiigazítását és ezt is igen óvatosan s a lehető legjobb elvek szerint, amelyek alapján, a revizio, már jóval a mi moderneink mozgolódása előtt, tényleg munkába is vétetett. Különben, meg kell említenem, hogy én, az ügytől, már darab idő óta merőben független vagyok, semminemű egyéni érdek nem kapcsol engemet ahoz.

Tették-e magokat összeköttetésbe a mi moderneink az angol bibliaterjesztő társulattal, vagy annak ausztriai s magyarországi igaz tiszteletünkre méltó derék ügynökeivel: azt nem tudom, de bajosan hiszem; hanem azt már bizton állíthatni vélem, hogy ha a magyarországi mind a tiz protestáns „püspök“ egy értelemmel felkelne s egy-egy világraható ékes dicsbeszédet tartana is a magyar protestáns egylet mellett: az angol bibliaterjesztő társulatot csak kevés időre is félrevezetni bizonynyal nem fogná. Azok az ángolok, már eddig is körül-

belől ösmerik, hogy micsoda fán terem az a magyar protestáns egyelet!

Nem az a baj tisztelt olvasó! hogy valaki a bibliát újból lefordítja, mert erre mind egyeseknek, mind társulatoknak, általában véve, oly teljes tökéletes joguk van, mint bármely más mű lefordítására; hanem az a baj, hogy nálunk,

az egyház közhasználatában lévő, tehát bizonyos köztekintélylyel bíró bibliafordítást, az egyház kezéből kivenni s annak helyébe mást adni

egy oly egyelet akar, amely az egyház körén kívül áll, sőt az egyházat és a bibliát nyíltan megtámadta. Éspedig akarta és akarja ezt az említett egyelet,

a törvényes egyházi hatóságok előleges megkérdezése és belcegyezése nélkül, törvénytelen, forradalmi uton.

Ezen tételeket, a fenforgó kérdés alapos ösmerője, ha elfogulatlan barátja az igazságnak, minden kétségen felülállónak fogja nyilvánítani.

Hogy a Károli Gáspár bibliafordítása az, amely évtizedek sőt évszázadok óta közhasználatban van, s ennél fogva a köztekintélynek bizonyos nemével bíró nálunk, — ezt már Bod Péter nyilván hirdette, de egyenesen elősmerik magok a mi protestáns egyeleteseink is, valamint azt is, hogy épen ezen Károli-féle fordítás az, amely helyett ők másat adni akarnak.

Hogy a magyarországi ugynevezett protestáns egyelet, mint ilyen, mind a református vagy helvét hitvallásu, mind az ágostai hitvallásu evangélikus hitfelekezetnek vagy egyháznak körén kívül áll, az épen oly bizonyos, mint amily bizonyos az, hogy a zsidók, unitáriusok, római kathólikusok, ó hitűek stb. — akik az egyelet szerint, az egyeletnek minden nehézség nélkül mindnyájan tagjai lehetnek, — valóban és tényleg kívül állanak a protestáns egyház vagy ama hitfelekezetek körén, sőt kisebb nagyobb mértékben egyenesen ellenkeznek azokkal. Hogy pedig a magyarországi s külföldi protestáns vagy reform egyeletnek s az ezek által ápolt modern theologok, az egyházat és annak leglényegesebb tanait, a felekezeti hitközös-

séget s magát a bibliát egyenesen megtámadták, — az, mind külföldön számtalan művekben, mind hazánkban, legközelebb ezen folyóiratban is tüzetesen ki van mutatva már. — Azt, hogy bárki is, a magyar protestáns egyletet, azzal akarja meintegetni, hogy az, „a szent iratok jobb fordításáról és terjesztéséről gondoskodik,“ — csak csudálni lehet. Nagyon elkésett és teljesen erőtlen mentség ez! Hát azon keresztyének akik pl. a Koránt, különböző nyelvekre s épen magyarra is lefordították s mint kiadók és könyvvarusok buzgón terjesztették, — következik-e, hogy az Izlám hivei valának. Maga a bibliafordítás és terjesztés, még senkit sem tett és nem is tehet bármelyik protestáns hitfelekezet igaz és hű tagjává; sőt ellenben nagyon lehetséges az, hogy akár egyes ember, akár valamely egylet, a bibliafordítás alapjául, az elfogult és tulzó kritika által anyira összevissza fordított, csonkított, bénított eredeti szöveget vesz fel, hogy az ennek alapján létrejövendő fordításban aztán, sem a nép, sem a valódi protestáns theolog fel nem ösmerné a maga bibliáját. Ki biztosít bennünket afelől, hogy a magyar protestáns egylet bibliafordítási vállalatának végeredménye is, nem épen ez fog lenni, — és pedig fokozott mértékben?

De még azon esetben is, ha a magyar protestáns egylet, az evangyéliomi alapigazságok és az egyház iránt oly igazán hű és kiméletes volna, mint pl. külföldön az evangélikus szövetség, — a bibliafordítás ügyében egyáltalában nem azon utat kellett volna követnie, amelyet követett, hanem azt, vagy afélett, amelyet külföldi hitfeleink a legujabb időkben is követtek. Láttuk, hogy mindenütt ott, ahol a közhasználatban lévő fordítások helyett egészen vagy nagy részben ujnak létrehozása céloztatott, az egyházi főhatóságok nem mellőztettek, és még maga a pusztá revizio is, csupán egy emberre nem bízott sohol, pedig csak fel lehet tenni, hogy azok közt a német és ángol protestánsok között is, akadnának oly egyes tudósok, akik mind saját anyanyelvöket, mind a bibliai eredeti nyelveket kellően értik. — Ah de, a magyar protestáns reformerekre mit tartoznék a kül-

földi tudós protestans világ példája? Virtus negata tentat iter via!

A mi protestáns egyeteseink önmagok egyletileg elhatározták, hogy az ő egyletök véteti foganatba az egyház számára, az új bibliafordítást; kiválasztották, megbízták az egyetlenegy munkást; kitűzték a munka elkészítésének idejét; megállapították a könyv árát; előfizetést hirdettek, s megszabták az előfizetési határidőt, stb. és pedig tették mindezt anélkül, hogy előlegesen az egyházi főhatóságokhoz fordultak volna, amire különben ők, vóltaképen sem jogosítva, sem képesítve nincsenek is, és ha valóban ennek tudatában és érzetében mellőzték az egyházi főhatóságokat, — azt csak helyeselni lehet. De hát az egyes esperestekhez s ezek által az egyes lelkészekhez, vagyis egyik igen tekintélyes varians szerint a „klérushoz“! s viszont az egyes lelkészek vagyis klérikusok által ezek „hivei“-hez! az egyes egyháztagokhoz miként és miért fordulhattak?! Ah de, — mellékesen legyen mondva, — mily meglepő érdekes új eszme is ez, hogy a zsinat-presbyteri alkotmánynyal bíró magyar reformált egyházban van klérus! s ennek hivei az egyes egyháztagok! stb. — Különben, kínálták a mi egyeteseink, az ő bibliafordításukat, — risum teneatis! még a római kathólikus „polgártársak“-nak is! De hát oda át, a klérusnak is miért nem? hiszen ott már igazán van klérus!

Nagyon helyesen mondá azt Ballagi Mór ur 1864-ben, midőn a magyar akadémia egyik ülésén töredékes észrevételeket olvasott fel a magyar bibliafordításokról, hogy az új bibliafordítást meg kellene előzni egy „bibliafordítási körülményes theoriának“; vagyis, miként a külföldi példákból láttuk, akár a teljes új fordításra, akár a revízióra vonatkozólag, meg kellene először állapítani a munka alapelveit és módozatait. stb. — De a mieink ezt sem tették, sőt világgyá széteresztett felhívásaikból még azt sem lehet bizton és tisztán kivenni, hogy mit akarnak tehát, új fordítást-e, vagy csak revíziót, és ha ezt: mily mérvűt tehát?

Ha most azt kérdeznéd tőlem tisztelt olvasó! hogy enyi megdöböntő zürzavar után mi a teendő; arra csak azt felelném, hogy tanácsok osztogatására sem magamat, sem e folyóiratot nem érzem ugyan jogosítva; de azt még is meg kell jegyezmem, hogy az egyházi hatóságoknak és tisztviselőknek a protestáns egylettel lépni érdekközösségbe, vagy közös munkátérre, nem csak az én csekély nézetem, hanem a külföld legkitünőbb protestáns tekintélyei szerént is, erkölcsi lehetlenség. De, hogy ha az nem volna is, miután a szóban forgó bibliafordítási ügyben, a protestáns egylet már elhatározta mind azt, a mi elhatározni való, sőt a munkát egyenesen foganatba is vétette; én részemről merő törvénytelenségnek és szembeszökő képtelenségnek tartanám azt, hogy egyházi hatóságaink, ami hitelveinkkel és törvényeinkkel egyenesen ellenkező egylet intenzioinak és kész határozatainak rabszolgai végrehajtóivá sülyedjenek. A protestans egylet tehát ez idő szerént már csak hadd haladjon a maga útján; az angol bibliaterjesztő társulat pedig, annak idejében bizonynyal nem fog késni, érülködésbe tenni magát egyházi hatóságainkkal, és ha a most munkában lévő különben nem új fordítás, nem is nagyobb mérvü revizio folytán az új testamentom, csekélyebb számu példányokban meg fog jelenni, azt valószínűen oly javalatlaknak, illetőleg próbatétnek fogja tekinteni, amelyhez aztán minél szélesebb körben hozzá lehet szólni s ha alkalmasnak fog találtatni, egy mélyebbre ható revizio alapjául felvenni, Így tettek a német protestánsok is, akiknél a fentebb rajzolt munkálatok folytán már 1867 nyarán megjelent egy revideált újtestamentom, ámde ennek alapján a revisio ismét folytatottatott s úgy jelent aztán meg, mint ez időszerénti végeredmény az 1870-ben kiadott új testamentom, s ezután rögtön az ó szövetség revideálásához fogtak s ez van most munkában.

Vajha minél többen s minél mélyebben tanulmányoznák közöttünk a bibliafordítás nagyfontosságú ügyét! Ennek némi előmozdítása — de főleg a magam igazolása végett, legyen szabad felemlíteni azon főbb forrásokat, amelyekből én a külföldre vonatkozó adatokat meritém:

Neue evangelische Kirchenzeitung, Herausgeg. von Herm. Meszner. Berlin. 1872. 31, 47, 91; — s 1874. 292 stb. lapokon.

Deutsche Blätter, Eine Monatsschrift für Staat, Kirche und sociales Leben. Herausgeg von Füllner. Gotha. 1873. 335, 416. stb. l.

Theologischer Jahresbericht. Herausgeg, von W. Hauck. Wiesbaden. 1872. 112 stb. l.

Evangelisch- reformirte Kirchenzeitung. Herausgeg. von Birkner und Stähelin. Erlangen. 1860. 217. stb. l.

Der Christenbote, Stuttgart. 1873. 385. 1875. 68 stb. l.

Ezekből látható a többek közt az is, hogy különösen a német protestánsoknál, több ön álló tudományos művek is jelentek meg a bibliafordítás reviziojának szönyegen levő ügyéről, mint pl:

Vorschläge zur Revision von Dr. Martin Luthers Bibelübersetzung, Ertes Hef: Theologisch-kritischer Theil von C. Mönkeberg. Halle 1861. Zweites Hef: Sprachlicher Theil von Dr. Karl Fromman. Halle 1862.

Conferenzbericht über die Revision von dr. Martin Luthers Bibelübersetzung, dem 12. evangel. Kirchentage übergeben von Dr. G. Kramer und Pastor C. Mönkeberg.

A. Kühne, das Neue Testament in der revidirten Übersetzung Dr. M. Luthers. Eine Beurtheilung. Halle. 1871. — Debrecen. 1875. Martzius 29.

Révész Imre.

II.

Adalék Apáczei Csere János életéhez.

Mióta Szilágyi Sándor szorgalmas történet-buvárunk „Apáczei Cséri János és kortársai“ című értekezését felolvasta a magyar akademiában¹⁾, azóta a XVII. század ezen

¹⁾ L. M. akad. Értesítő. Nyelv és szépt. osztály. I. k. 1860. 456. Ujra kiadva: Vértanuk. 100 l. Jellemző, hogy amott Cséri, itt Cséri van szóban.

nagy emlékezetű írójának nevét, háromféleképen emlegeti irodalmunk. Szilágyi Sándor említett értekezésében egykoru kéziratok alapján ¹⁾, melyek állítólag magától Apáczaitól és Lorántfi Zsuzsánnától valók: azon határozott véleményét nyilvánítja, hogy Apáczai mellett egyedül a Cséri név az igazi, a Csere „egyedül“ az Utrechtben nyomott „Magyar Encyclopaediában“ fordul elő, szerinte nyomdahibából vagy a szerző önkényéből könnyebb kimondás kedvéért. Toldy Ferencz szintén „nevezetes nyomdahibának“ tartja az „Encyclopaediában“ használt Csere nevet²⁾, de helyette nem Csérit, hanem Cserit olvastat a Szilágyi közölte kéziratokból. E kétféle újonnan ragasztott név mellett még egy harmadik is forog szóban: Csere vagy régi írásmód szerint Tsere, melynek helyessége mellett kétszázados irodalmi használat is harcol. A nagy névbőségben válogatásnak lévén helye: az a kérdés merül fel, melyik volt hát már az igazi neve Apáczainak? Nem tartom ugyan nagyfontosságú kérdésnek ezt a névügyet, mert hát földolog, szerintem is, a szellem, melyet műveiben örökségképpen hagyott ránk; de mégis szükségesnek tartom eldöntését, mert egy kissé boszantónak, sőt nevetségesnek is látszik, hogy egy híres magyar tudós családnevét, egyéni önkény szerint, akár háromféleképen is írhatjuk és csakugy találgatjuk, mintha ékirásban maradt volna az utókorra.

A kérdést nyíltan, irodalmi közügynek tekintvén, én is hozzá szólok forrásaim alapján. Előre is kijelentem, hogy én a régi, kétszázadon át irodalmilag is használt Csere-t tartom az igazinak. Ezen véleményre engemet hiteles adatok térítettek, melyek legalább is nyomnak annyit a latban, mint a Szilágyi Sándor által felhasznált kéziratok, melyeknek hitelességéből különben is igen sokat levon az, hogy erre is, arra is magyarázhatók.

Toldy Ferencz és Szilágyi Sándor az „Encyclopaediában“ álló Csere nevet a kéziratok bizonyítékaival nem tudván

¹⁾ L. Szilágyi Értekezését az elébb idézett helyeken.

²⁾ Magyar nemzeti irodalom története. Pest. 1864—5. 88. l.

másképen megegyeztetni, nyomdahibának vallják azt. Ime nekem módomban van ellenök bizonyítani egy oly művével Apáczaainak, melyen a Csere kétszer fordul elő. Cime: „Disputatio theol. inauguralis de primi hominis apostasia, quam sub auxiliis omnipotentis dei etc. etc. pro doctorali in Theologia gradu consequendo ventilandum proponit Johannes Tsere Apátzai Transyl. ad diem, 21. Aprilis.“ Hardervici. Anno 1651. 4 r. 10 levél.¹⁾ Lehetőleg teljes címét adtam ez értekezésnek, mert még eddig, tudtommal, minden közelebbi jellemzés nélkül csak „Disputatio th. inauguralis“ néven említettett irodalmunkban Erdélyi János után.²⁾ Bod, Veszprémi és Wallaszki semmit sem tudnak róla. Hogy Toldy Ferencz sem látta, onnan következtetem, hogy kijövedele helyét Utrechtbe teszi;³⁾ Szilágyi Sándor pedig még a nyomdahibát is átveszi Erdélyi közleményéből.⁴⁾

Ugyanezen értekezés cimlevelének belső lapján ezen ajánlat áll: „Disputationem hanc Theologicam inauguralem in alma Academia Hardervicena primam, eo quo decet animo et qua potest humilitate consecrat, offert, dicat, dedicat Johannes Tsere Apátzai Transylv. Itt a Johannes Tsere ritkított és nagyobb betűkkel van szedve, mint az Apátzai.

Johannes Tsere Apátzai fordul elő azon jelentésben is, melyben a harderwyki egyetem rectora felszólítja a tudomány barátait, különösen pedig az egyetemi tanuló ifjúságot, hogy az Apáczaai hittudori ünnepélyére 1651. ápr. 26-kán mentül számosabban jelenjenek meg. Értekezését ugyanis ápr. 21-kén tartotta Apáczaai, de a tudori jelvények csak 26-kán adattak át neki. Közlöm az egész jelentést már csak azért is, mert némi szokásrajzi becse is van.

¹⁾ L. Collectio Diószegiana-t, a sárospataki főiskola könyvtárában.

²⁾ L. Sárospataki Füzetek. III. Évfolyam. 336. l.

³⁾ Magyar nemzeti irodalom története. Pest. 1864—5. 89. l.

⁴⁾ L. Akad. Értesítő. Nyelv és szépt. osztály I. k. 1860. 461. l. és Vértanuk. 103. l.

Gisbertus ab Isendoorn
 Academiae
 Ducatus Gelriae
 et
 Comitatus Zutphaniae
 P. T. Rector
 Lecturis Salutem

Doctrina et virtute vir ornatissimus Johannes Tsere Apá-tzai Transylvanus ab ineunte aetate sub praeceptoribus optimis, operam praeclaram lingvis, praesertim orientalibus, philosophiae et theologiae navavit et progressus fecit ejusmodi, ut in privato cum tentamine, tum examine Venerandae Facultati Theologicae et publice de Apostasia respondendo, eruditionem suam omnibus probavit, adeoque ab Amplissimo senatu Academico plane dignus habitus fuerit, cui summus in Theologia gradus, more a majoribus accepto decerneretur. Cum ergo potestas facta sit Reverendo et Clarissimo viro Henrico Floccenio verae solidae et orthodoxae Theologiae Doctori ac Professorei tribuendi ipsi debita insignia et honores Academicos conferendi, omnes bonis artibus faventes, eos praecipue, qui ad excollandam mentem ad hoc Artium et Scientiarum emporium confluxere, comiter et enixe rogamus, ut frequentes nobis adesse et actum hunc in Theologia primum, praesentia sua et applausu a. d. VI. Kal. Maj. cohonestare non pigrentur. Hardervici 1651. — Ivrétü levelen egy lapot nagy betűkkel egészen betöltve.¹⁾

Ebből a jelentésből tudjuk meg, hogy Apáczaink volt a legelső, a ki a harderwijki, 1648-ban felállított, de 1811-ben megszüntetett egyetemen, hittudori címet és rangot nyert. Az egyetemi tanács, mint látszik, az első alkalomból nagy ünnepe-lyt csinált. E jelentésből igazíthatjuk ki Erdélyi János tévedését, ki akad. székfoglaló beszédében²⁾ Apáczaikról szólván, ezt írja: „1651. ápr. 22-én első theologiai tudós lesz.“ E ki-

¹⁾ Meg van a sárospataki főiskola könyvtárában az említett Coll. Diószegiánában.

²⁾ L. Sárospataki Füzetek III. Évfolyam. 336. l.

fejezést Szilágyi Sándor is átvette,¹⁾ de nem hiszem, hogy ő vagy mások, kik olvasták, tudták volna: mit értsenek alatta. Mert azt bizony nem fejezi ki, a mit kellett volna, hogy t. i. Apáczai előtt senki sem nyert még hittudorságot a harderwijki egyetemen.

Az eddig idézett nyomtatványok, mint láttuk, mind Harderwijkben láttak világot. Hozhatok elő olyan nyomtatványt is, mely Utrechtben került ki a sajtó alól, hogy az „Encyclopaedia“ példája ott se álljon egymagán. Itt jött ki azon örvendező vers, melyet Apáczai, Comaromi Csipkés György tiszteletére írt, midőn ez 1653. febr. 7-kén hittudori rangra emelte tett.²⁾ A latin hexameter itt következik:

Res mira! Hungaridum caput inter nubila Condit
 Gens, certare aliis et pernicitate volandi
 Incipit; ac multas superat tandem omine fausto
 Adsequor. Ecce quater zephyris solventibus undas,
 Docta Leaena tribus divina in arte trophaea
 Ex hac donavit, propriam sobolem spoliando.
 Macte animo Georgi valido celesmate gentem
 Pannonidum Komari tuam vestigia linquens
 Praeclara hortare, hocque modo nos te quoque perge
 Tollere humo, victorque virum volitare per ora
 Johannes Ts. Apatius. Tr. Ung.
 S. S. Theol. Doct. Laetus.

Szolgálhatok végre olyan nyomtatvánnyal is, mely Magyarországból a Szenci Kertész Ábrahám váradi nyomdájából való. Cime: Disputatio theologica de perseverantia sanctorum secunda, quam sub praesidio clar. viri Michaelis Toufaci S. S. Theologiae Doctoris ac in celeberrima schola varadiensi Rectoris publico examini subicit Steph. Szekelyhidi ad diem 26 Máj. hora 9. Varadini. 4 r. 1651.³⁾ Ebben a címlap belső lapján Toufacusnak következő ajánlata áll: Celeberr. Nomini. Eruditiss. ac Doctiss. D. Johannes Ts. Apá-

¹⁾ L. Szilágyi Sándort a fentemlített helyeken.

²⁾ L. Comaromi Csipkés György. Disputatio theol. inauguralis de sacerdotio Christi etc. Ultraj. 1653. Megvan az eml. Coll. Diószegianában.

³⁾ Megvan a sárospataki könyvtárban a „Coll. Tatamo-Óriana“-ban.

czai S. S. Theol. Candidati. pii. probi. oriental. lingvar. ebraeae. talmudicae. rabbinicae. Samaritanae. Syriacae. chaldaicae. arabicae etc. cognitione clariss. philologi. optimi. amici. singularis. Ut praesentes cognoscant, posteri sciant, omnibus in quorum manus deveniet, testatim sit, quam digne aestinem, tum pietatem ejus in me, tum ingenium, et in lingvis admirabilem ejus profectum. Hoc quidquid est sacrum devotumque volo M. Toufaeus.

Az idéztem adatok, azt hiszem, elég bizonyítékul szolgálnak arra nézve, hogy Apáczai nem csak „Encyclopaediájában“ hanem más műveiben is használta a T s e r e vagy mai írásmód szerint C s e r e nevet, igazolják továbbá azt is, hogy nem csak a külföldi egyetemeken, hanem hazánkban is e néven ismerték őt barátai. Csak az egykoru használat után vehette magát e név az irodalmi tudalomba oly erősen, hogy 200 esztendőn keresztül forgalomban lehetett mindaddig, míg Szilágyi Sándor kéziratái meg nem szólaltak. Azt hiszem, hogy forrásaim felmutatása után nem beszélhetünk többé nyomdahibáról, mert azt már csak nem lehet feltenni, hogy egy tulajdonnevet nem csak Utrechtben, hanem Harderwijkben és Váradon is tervszerűen egyformán elrontottak volna. E végett össze kellett volna beszélniök az egymástól távol lakó nyomdászoknak, hogy másképen szedjék a betűket, mint előttök állott volt. Ez volna az igazán „nevezetes nyomdahiba“! Hátra van még azon vélemény, hogy Apáczai maga változtatta meg nevét. Ez megtörténhetett; legalább igen bajos felette vitatkozni. De ha ő változtatta meg: el kell fogadnunk azt a nevet, melyet nem csak ő maga és kortársai használtak, hanem ő és kortársai után az irodalom is kétszáz esztendőn keresztül mintegy hagyományilag őrzött meg részünkre. Sokan p. o. Petőfi és Szilágyi is megváltoztatták nevöket. Nem is lesz nehéz rájuk bizonyítani 200 esztendő mulva is talán. De azt hiszem, az a nevek lesz igazi, melyen hirt és becsületet szereztek a magyar nemzetnek!

Szinyei Gerzson.

Egyháztörténelmi tárca.

1.

Paksi Szathmári István debreceni hittanár történelmi éneke 1751-ből, a magyar reformált egyház azon korbéli üldöztetéséről.

Sion siralma, avagy a Magyarországon lévő és sinlő, helvetica confessióhoz köttetett eklezsiáknak alázatos és bizodalmas instántziája a könyörülő fopaphoz az Ur Jézus Krisztushoz és ő általa az irgalmas Atyához, a Szent Lélek Istennek segítségével, az örökké áldandó Szent Háromság Istennek dicsőségére és azoknak, kik Sionban sirnak, vi-gasztalásokra.

Joel. II. 15, 16, 17: Kürtöljetez Sionban, szenteljetez böjtöt, hirdessetez gyűlést, sirjanak a papok az Urnak szolgálái. stb.

Jer. II. 20: Oh seregeknek ura; igaz bíró, Tenéked jelentetem meg az én ügyemet.

Zsolt. LXIX 20: Te tudod az én gyalázatomat, az én szégyenvalásomat és szidalmamat, Te előtted vagynak minden én ellenségim.

Jer. sir. II. 18, 19: Oh Sion leányának kőfala! éjjel és nappal folyanak a te könyhullatásaid, mint a folyóvíz; öntsd ki szivedet, mint a vizet az Ur előtt, emeld fel kezeidet hozzá a te kisdedeidnek lelkekért.

II. Kor. V. 4: Mert kik e testnek hajlékában vagyunk, megterheltevéz fohászkozunk, mivel nem kívánunk levetkeztetni, hanem felöltöztetni.

Nót: Oh én két szemeim ti az Urra nézzetek.

1. Hitünk fejedelme, Jézus! egy előljárónk!
Egy elégtévő s esdeklő egy Közbenjárónk!
Szivszakadva kérünk esedezzél értünk,
Mert rosz időket értünk.
2. Az egy bünön kívül a mi testünk te tested,
Testeddel lelkeddel testünk lelkünk kerested,
Érettünk sok lelki testi kint szenvedtél,
Ne vess meg, ha megvettél!

1. Vers. Zsid. I. 8. — I. Ján. II. 1. — I. Tim. II. 5. 6. — Zsid. II. 17. — VII. 2. — IX. 15.

2. Zsid II. 14. X. 10. IX. 12—14. — Iuk. II. 44.

3. Csak Te vagy mi erős vitézünk, főhadnagyunk,
Mi pedig mint hangyák erőtlén népek vagyunk,
Csak lelki s nem testi, vitézi fegyverünk,
Mi verőket nem verünk.
4. Uram! ez szivünknek szörnyü keserősége,
Hogy nem pogány nemzet hitünknek ellensége,
Kikkel Istent félünk s egy királyt tisztelünk,
Azok vagynak ellenünk.
5. Kikkel egy hazánk van, egy sőt kenyeret eszünk,
Kikkel egy nyelvünk van, nyelvektől sok kárt veszünk,
Egy haza törvénytől kikkel hordoztatunk,
Azoktól átkoztatunk.
6. Kikkel atyáink egyek voltak pogányságban,
Mi fiaik, vagyunk keresztyén társaságban,
Oh ne légy véredhez te is hát ellenség,
Oh magyar keresztyénség!
7. Kikkel egy pogányság szomszédban van lakásunk,
Melytől egyformán vólt régi gyakor romlásunk
Óh jaj! a pogányság midőn nem keserget
Keresztyén vérünk kerget.
8. Kikkel szükség hozván hazánkat oltalmazzuk;
Éltünket, vérünket, pénzünket feláldozzuk,
Egyformán szolgáljuk kikkel királyunkat,
Üldözik vallásunkat.
9. Sok urak, kiknek ugy, mint magunknak keresünk
Javunktól kiválva szent hitünkért peresünk,
A magok adóját rajtunk megkivánják,
Istenét tőlünk tiltják.
10. A kik Te előtted viselnek efodokat,
(Értjük a pápista fejedelmi papokat)
Tudod romlásunkra mint futnak fáradnak,
Búink tőlök áradnak.

3. Péld. XXX. 25. II. Kor. X. 4. Mát. V. 39.

4. I. Pét. II. 17. Zsolt. LXIX. 9.

5. II. Sám. XVI. — 11. Zsolt. XII. 5. Ézs. LIV. 17.

7. Csel. VIII Gal. IV. 29.

9. Esa XXVI. 13.

11. Siratjuk sok hitünk cselédinek sirását,
Bánjuk keservesen sok Józsefek romlását,
Szánunk pásztor nélkül lenni sok juhokat
Szent igéd nem hallókat.
12. Kik örálló nélkül csak ő magokban ülnek,
Ha ketten vagy hárman nevedben egyben gyűlnek,
Rajtok a büntetés és kemény tilalom,
Oh keserves fájdalom!
13. Kiknek imádságok vétek gyanánt tartatik
Noha ez óh Isten! nekik töled hagyatik,
Óh egek! e dolgon óh csudálkozottatok!
Angyalok jajgassatok.
14. A pénzi b i r s á g o k kiáltanak az égre
Melyekkel sok árvák hajtatnak a misékre,
E nagy erőltetés a földet ingatja,
A z e g e t h a s o g a t j a.
15. Néhol a gyermekek titkon elragadtatnak,
Keresztségben fogadt hitekből kihajtatnak
Mi lehet rettentőbb hitszegetés ennél,
Mit tész ez az Istennél?
16. Sok elvett templomok kövei kiáltanak
Mivel hallgatásra kik birták jutottanak,
Az elvéőlnek nincs reájok szükségek,
Birják fecskék s verebek.
17. Néhol a gyermekek utczánként kiáltoznak,
Templomban menésre torkokkal harangoznak,
Egy csengettyüvel jelt adni nem engednek
Tiszteletre Istennek.
18. Más birja pénz nélkül pénzen vett harangjokat
Hallván ezek régi harangoknak hangjokat,
Harang helyt titokban sírnak keservesen,
Jézus ez is illessen!

12. Sir. I.

13. Jel. VIII.

16. Érti a pápai templomot és a többieket.

17. Kocs on igmádon és másutt az Eszterházi józságban.

18. Ennek nincs száma.

19. A hol minap a föld sok kárral megrendüle,
Az árva nép Istent imádni egybengyüle
Isten hagyására sátort készítettek
Melyért megbüntettettek.
20. Az hol Isten rontott, emberek is rontának,
Isten kőtemplomot, ezek kunyhót bontának,
Nem hagyák az Istent együtt engesztelni
Ki győz csudával telni?
21. Azonban a földet még ott Isten mozgatja,
Nem vólt hát a kunyhóbontás szent akarátja,
Azt engesztelésül, mint tartják nem vette
Sőt haragszik érette.
22. Mindennap haragszik, s fegyverét élésíti,
Az üldözők ellen ő nyilait készíti.
Csak háboruságra a ki igyekezik
Lássa mit cselekszik!
23. Láttá a pusztító mit nyér a pusztitással,
Az ártatlan alá való verem ásással,
Jézus Isten Fia! könyörögj érettünk,
Hogy el ne fogyjon hitünk.
24. Könyörülő Jézus! szánd meg a sokaságot
Mely néhol széledez és keres pusztaságot,
Hogy mint üzött madár oly ágra szállhasson
Hol néked szolgálhasson.
25. Gyűjtsd szárnyaid alá kik egybe nem gyűlhetnek;
Könyörögj érettek kik nem könyöröghetnek,
Te tanítsd titokban bölcseségre őket
Mint igéd éhezőket.

19. Komáromot és . . . egy deszka hajlékot csináltak. 2. Mos. XXV. 8. Zsolt. XXVII.

20. A komáromi pápisták azt a deszka hajlékot azért rontották el, hogy ha . . . cselekszik, megszűnik a földindulás. Zsolt. LXIX. A nagy veszedelemben, magok mondották, hogy kiki maga módja szerint oret Deo suo, de meg csendesedvén a veszedelem, aztán nem engedtek, mint Farahó mihelyt a csapás megszűnt ismét megkeményedett, s bocsátotta el az . . . a mint fogadta volt Mózesnek.

21. Ma is van ott földindulás.

22. Zsolt. VII. 15.

23. Esa LIX. 7, 16, 17. Zsolt. VII. XVI. XVII.

26. Szedjed a tömlődbe azok könyhullatását
Kik távol keresik szent igédnek hallását
Számláld meg e végre tett sok futásokat
Szombati járásokat.
27. Sőt jelenj meg nékik az utban Szent Lelkeddel
Szomorúságokat e dologért te vedd el,
Gerjesztessed igéd szerelmét szivekben
Maradj meg ő lelkekben.
28. Szánd meg, k i k magok közt jeleidet nem látják,
S kik hogy nem találhatnak, könnyeiket hullatják
Óh lelki árváknak erős segedelme
Légy ezeknek védelme!
29. Sok helyen a fiak kenyerek elvételét,
A tudomány kulcsa ő tőlük elrejtetett,
Elvett oskoláink sirnak sok helyeken
Sok eltiltott gyermekeken.
30. Isten! te tanácsod szent igédnek könyvében:
Tanítsd a gyermeket utának kezdetében;
Árvák közt tanácsod hogy elő nem mehet;
Az embertől meg lehet. — —
31. Halhatatlan Ura mennynek, földnek, tengernek!
Ne hagyj erőt venni a halandó embernek,
Kik oskoláinkkal nem tészik ezeket
Gyógyítsd betegeiket!
32. Néhol templomaink a földre ledöntettek
Néhol utálatból más formába öntettek,
Néhol az a hely, hol Isten tiszteltetett
Istálóvá tétetett.
33. Néhol a házakból a czégérek kinyultak
Melyekben papjaink imádkoztak s tanultak,

26. Zsolt. LXVI.

27. Luc. XXIV.

29. Mát. XV. 26 Luc. II. 52.

30. Péld. Mát. XIX.

32. Érti a losonczi s más templomainkat és a R. tornyot.

33. Érti a parochiális házat. Érti Komáromot. Nagy-szombatot, Kassát; holott papjaink nem járhatnak még csak vásári alkalmatossággal.

Kik mivel rut földi szemétnak tartatnak,
Sok helyen nem járhatnak.

34. Uram Jézus! szivünk ezen is felette fáj,
Hogy fizet idegen pásztornak sok árva nyáj,
A kik legeltetést körülte nem téznek
Kenyeréből részt vesznek.
35. Egy héten hat napot rendelt Isten munkára,
A nép ezt megtartván büntetést von magára,
Mert az ember t a r t a t igen sok inneplést
Mely kíván sok heverést.
36. Az igaz munkáért sok szegény büntettetik,
Sok szegény falatja szájából kivéttetik;
Óh Isten! ki dolgot biztál az emberre,
Mit, óh mit mondasz erre?
37. Óh Ur Jézus! végyed ezeket gondolóra,
Jöjjön el valaha már amaz áldott óra!
Hogy félelem nélkül néked szolgálhassunk
És meg szabadulhassunk. — — —
38. Hajtsd hozzánk a tőlünk oknélkül vad sziveket
Rontsd el romlásunkra gondolt minden miveket,
Egy titkos társaság ha munkás ellenünk,
Óh Isten! Te légy velünk.
39. Legkedvesebb jószágunk szent hitünk, vallásunk
Könnyebb akármiben mint ebben kárvallásunk,
Keresztyén ellenség! csak ne bántsд Hitünket,
Ám vidd el mindenünket.
40. Te pedig óh Isten! emberek őrizője
Lásd meg mi dolog ez óh Lelkek Teremtője!
Szent tiszteletedre teremtél bennünket
Ember ettől tilt minket.

34. Érti a Dunántul való ecclesiáinkat, és a Mátyus földét.

35. Gal. IV. 10.

36. 1. Mos. III. 23.

37. Luc. I.

38. Éva. LXV. 25. Rom. VIII.

41. Epezsti szivünket templomink elvétele,
 Atyánkfiainak ártalmas feltétele,
 Kik ha elnyomhatnak, azt vélik áldoznak,
 Vesztünkéről tanácskoznak.
42. E nagy méltatlanság fogyasztja életünket,
 Fogyasztja világi dolgainkra kedvünket,
 Mint Jákób fiai egymást az éhségben
 Ugy nézzük ez inségben.
43. Ezen van most nekünk nappali törődésünk
 Ezt ontja szivünkre éjjeli ébredésünk
 Magunkban s másokkal óhajtunk s ámolýgunk,
 Isten tudja hogy vagyunk.
44. Könnyezéssel clegy mindemapi kenyérünk,
 Szüntelen Istenhez emelt szivünk, tenyerünk,
 Uram hallgasd meg te sok nehézségünket
 Add meg mi kérésünket !
45. Jézus ! Fő Királyunk készülj szent országodba !
 Dicső királyunknak menj bé belső házába
 Szószólló Lelkeddel add kegyes lelkére
 Végye dolgunk szivére.
46. Nagy dicsőség lenni ily árvák dajkájának,
 A királyné asszony ha azt veszi magának,
 Bizony bé írva lesz az élet könyvében
 Az Isten beszédében.
47. Halld még királyunknak minden kegyes kérését,
 Hogy hallja meg ő is szegényid könyörgését,
 Mert e kettőt Lelked bölcsen köti egyben
 A te szent beszédedben.
48. Csak Istent illetik dolgai a vallásnak
 Lehessünk baráti két vallásban egymásnak,
 Mivel csak Istennek számadói vagyunk.
 Egymásnak békét hagyjunk.

46. Esa. XLIX.

47. Zsolt. XX. 1, 6, 10.

48. Rom. XIV. 11, 12. 2. Cor. V. 16.

49. Világos szent Péter arról való mondása,
Hogy Isten előtt lesz annak hágy számadása
Ki keresztyéneket a hitért káromol
Mert reá nagy kár omol.
50. A lelki esméret csak Istennek szolgálja,
Ő egyedül ennek földes úra s királya,
Ember ha urává teszi magát ennek
Jussába hág Istennek.
51. Az én hitem bizony-bizony nem eretnekség,
Távol ettől minden emberi kegyetlenség,
Emberi szeretet a veleje ennek
Békét hágy ez mindennek.
52. A kigyó és galamb ennek kettős czimere,
Adta e két czimert hitünk legfőbb mestere
Oly véggel hogy jéle legyen a vallásnak
— — — — —
53. Hitem mint a k i g y ó csak magát oltalmazza,
Másra nem támad, az átkozót sem átkozza,
Szelid mint a g a l a m b sértőit sem sérti,
Midőn ember kísérti.
54. Könyezés, könyörgés a fegyver melyhez nyulunk,
Mind Isten s mind király előtt ezzel koldulunk.
Meghallgat az Isten és hazánk királya
Mert Isten képe s szája.
55. Ez hit tartja királyt sérthetetlen felségnek
Isten után éltét legnagyobb dicsőségnek
Soha népe körül ez arra nem mégyen
Hogy engedő ne légyen.
56. Nem vagyok eretnek, hiszek szent háromságot,
Jézusban keresek lelkenek orvosságot
Az Istent az embert szívesen szeretem,
Szentek hitét követem.

49. 1. Péter IV. 5.

56. Zsid. XIII.

57. Soha eretnecség ily sokra nem mehetett
Oly sok országra mint ez hit ki nem léphetett
Kezdetben megfojtani, ha vólt lehetetlen,
Már kívánni illetlen.
58. Világ végig lesz az országok főmnállása
Honnan Isten után van hitünknek forrása
A kik mi ellenünk sarkat felemelnek
Azokkal pereljének.
59. Keresztyén ellenség! Gamálielt kövessed
Kérlek szivvel! a Krisztust bennem ne kergessed!
El hidd hogyha ez hit nincs a Jehovától,
Elenyészik magától.
60. De ha Istentől van, ember el nem bonthatja,
Külső gyakorlását jóllehet megbánhatja
De elrejtí Istent titkos kamarájában
Abdias barlangjában.
61. Megvagyon még amaz kősziklák hasadéka
Melyben nyög és piheg Jézus üzött galambja,
Ha nem hagynak Istent félni ő honnjában
Helyt lél ama pusztában.
62. Jézus! jegyesedhez hittel kötött vőlegény!
Hozzád kiált s üvölt a megfélemllett szegény
Óh szedjed tömlődben sok könnyhullatását
Halld meg árvád sirását.
63. Szólj dicső Királyné asszonyunknak mellettünk
Hadd jöjjön székitől irgalmas feleletünk
Magad légy dolgunkban fő tanács adója
Óh királyok királya.
64. Hazánk nagy rendeit a kegyes főrendeket,
Lelked szállja meg a papi fejedelmeket,
Hogy mint Krisztuséit minket ne bántsanak
Hitünknek ne ártsanak.

60. Esa. XXVI. 20.

61. 2. Mos. V. Jel.

63. Mat. XIX. 2. Cor. VI. 22.

64. Esa LXV. Zsolt .CV.

65. Az alsó papságot áld meg oly kegyességgel,
Hogy ne töltse népét ellenünk gyűlöléssel,
Szelidség lelkével töltsd bé ő lelkeket,
Hogy ne bántsanak minket.
66. Sok ezek közt nyáját vesztünk felől hiteti,
Sok ő magát még az ördöggel is viteti
Hogy mi elkárhozzunk, ily módon állatja,
Halld meg óh lelkek atyja!
67. Egy tanítványa sem szólt így soha Krisztusnak,
Lásd meg miként szólott Péter, Simon magusnak,
Mi pedig a lelket pénzre ne becsüljük,
Hanem Istentől kérjük.
68. Sokaknak szájukban nevünk pogány s eretnek,
Tanítóinkkal mint bolondokkal nevetnek,
Boldog eleinket szörnyü mint átkozzák
Hitünket bolondozzák.
69. Sok nagy urak arra adják az eszességet,
Arra adnak erőt sok időt és költséget,
Hogy szegény fejünknek veszélyt okozzanak,
S bennünket kiirtsanak.
70. Csonkul ilyen módon a király szolgálátja,
Az igazra törő maga magát fogyatja — —
A ki föld népének igyekszik kárára,
Nem néz ország hasznára.
71. Óh uraknak ura! ki birsz urak lelkével,
Áld meg urainkat hozzánk békés elmével,
Mihozzánk beléjek adj kegyelmességet
S eltűrő kegyességet.
72. Az velünk egy terhü és törvényü községnek
Adjad uram! adjad lelkét az egyességnek,
Hogy mivel egy király birtokában élünk
Békével éljen vélünk.

65. Gal. VI. 1, 17.

67. Csel. VIII. 20.

68. Esa LIX. Mat. V. 11.

70. CXII. 10.

73. Ezek csak kezdeti mi nyomoruságinknak,
Három négy cseppjei keserves siralmunknak,
Fáj szívünk, zokogunk, kéztörve óhajtunk,
Jézus könyörülj rajtunk!
74. Mindezekről ki tész, Jézus ha te nem tészesz!
Megromlunk ha hamar tenyeredre nem vészesz,
Csak Te reád nézünk, csak hozzád óhajtunk,
Jézus könyörülj rajtunk!
75. Tartsd meg mi közöttünk szent igédnek világát,
Lelkiesméretünk legdrágább szabadságát,
Ártatlan hitünket tegyed állandóvá
Világvéig tartóvá.
76. Mi veled te vélünk egy frigyben szöveteztünk
Maradj meg hát Jézus, óh maradj meg mi köztünk!
A szenvedésekben Te társaid vagyunk,
Ne hagyj édes hadnagyunk!
77. Ne hagyj elrekedni a forrásokat tőlünk
Melyekből bölcsesség cseppecskéit hörbölünk,
Ily víz szomjuzásra ne engedj hogy jussunk,
Betlehemi Jézusunk!
78. Ne hagyj elszakgatni egyességünk kötelét,
Közönséges hitünk egyik bizonyos jelét,
Add meg, s tartsd meg e jót a mint megígérted,
Sőt kinjaid közt kérted.
79. Óh ti mi barátink! rajtunk könyörüljetek,
Siralmunkban tőlünk el ne hidegüljetek,
Velünk azon testnek egy tagjai vagytok,
Kárunkon bánkódjatok.
80. Minket kik hányatunk egy szélvész hajóban
Szerkesztess egy testbe óh Istenünk valóban,
Hogy mint kik egyformán vagyunk ez inségben
Éljünk békességben.

77. 2. Sam. XXIII. 14. 15.

78. Zsolt. II. Jnd. III. Jan. XVII. 21.

79. Érti a Lutheranus atyánkfiait Jel. III. 8.

81. Téríts meg s adj nekünk újra változott elmét
Igaz hitünk mellé Urnak bővebb félelmét,
Szomorúságinkkal tedd lelkünket jobbbá
S a jóban állandóbbá.
82. Igédet tanultasd s szerettesd jobban velünk,
Melyért a sok húban és gyalázatban élünk,
Mint méhek bizgatott méhünket foldozzuk
Éjjel nappal kapdossuk.
83. Nyomjad sziveinkbe a szeretet formáját,
A holtig hív első keresztyének példáját,
Kik egymástól annál inkább szeretettek,
Mennél többet szenvedtek.
84. Szent tiszteletedben adjad hogy buzgók légyünk,
Könyörgést kész szívvvel s nagy figyelemmel tégyünk
Szívből s valóságból légyen éneklésünk,
És szent elmélkedésünk.
85. Lásd meg óh fő Orvos! sok lelki sebeinket;
Mert a pap s lévita ezekért nem szárn minket,
Kérjed édes hazánk földi fő gazdáját
Gyógyítsa sebes nyáját.
86. Fáradtak szemeink, várván a segedelmet,
Sérelmink szivednek szerezzenek sérelmet,
Rajtunk megindulván te belső részeid,
Nyuljanak ki kezeid.
87. Tekints reánk a sok árvákért özvegyekért,
A számtalan ezer ártatlan kisdedekért,
Főképen magadért és te szent nevedért,
Reánk áradt véredért.
88. Ne vedd ki kisdedink szájából igéd tejét,
Ne kopaszítsd meg a Sion hegye tetejét,
Ne vedd el tőlünk az igazság sisakját
Szegény fejünk oltalmát.

85. Luc. XV. 6.

86. Mat. XIV. 31.

88. Azaz ecceláink előjáróitól hatalmas embereitől ne foszd meg eccleinkat, a mint cselekedtél a rabságra ment Izraellel.

89. Tartsd meg e hazában mindkét szemünk világát
A két kollégium tanuló társaságát,
E zsinagógáknak támaszsz építőket
Főrendü embereket.
90. Járd el a Sionnak minden ő hajlékait,
Hintsd meg kisebb s nagyobb oskoláink ajtait,
Óh megáldoztatott husvétí bárányunk!
Véred legyen oltalmunk.
91. Ha pedig az leénd szent Felséged tetszése,
Hogy hitünkért legyen éltünknek szenvedése,
Óh Jézus! vigasztalj bennünket példáddal,
A te sok fájdalommal.
92. Keresztviselés volt a te egész életed,
Semmi kintől lelked s tested nem kiméltted,
Üldözést szenvedtél mihelyest születélt
S halálíg üldöztettél.
93. Kivánod hogy mi is a keresztet felvégyük
És szent Felségednek híven utánna vigyük
Sőt gyalázatodat hordozván kövessünk
Hogy barátid lehessünk.
94. Mennyországra az ut inség és nyomoruság,
Örömdbe vivő eszköz a szomorúság,
Szegénység, siralom, tús, üldöztetés
A boldoggá tétetés.
95. Ezt hagyta a Krisztus nekünk testamentomban,
Hogy nyomoruságunk lesz ebben a világban,
Krisztus népe jele nem földi boldogság,
Mert nem világi ország.
96. Keskeny az ut melyen adatik a boldogság,
Sziéntén kapuig tart a tövisses szorosság;

89. Luc. X. 7.

90. Néz a husvétí bárány vére, az mely azért hintetett volt Egyiptomban a zsidók ajtainak két mellyékére, s felső szemöldökére, hogy az öldöklő angyal oda bé ne menne, s meg ne ölné az első szülötteket.

94. Mat. V. 3, 4, 10, 11.

95. (A krisztus országa).

Tusakodjunk tehát mind a vérig s végig
Mind a jutalom édig.

97. A mi szenvedésünk mint az árnyék mulandó,
Ama dicsőséghez ingyen sem hasonlandó,
Bizony bizony a kik minket kesergetnek
A Krisztushoz kergetnek.
98. Ezekből esmérjük leginkább e világot,
Ezek kívántatják vélünk a boldogságot,
Ezek a Krisztusnak rajtunk bélyegei,
Szerelme s pecsétei.
99. Jövel azért Uram JÉZUS segítségünkre!
Erősíts és nem lesz szent kereszted terhünkre,
Kisérteteinkben adjad örvendezzünk
Hogy arra méltók lettünk.
100. Segíts hogy ez nemes harczot megharczollhassuk,
Pályánkat megfussuk, s hitünket megtarthassuk,
Végre igazságnak add meg koronáját,
A győzőknek mannáját.

Ámen! Ámen!

Szives bizalommal kérem a tisztelt olvasókat, hogy ha az itt közlött történelmi becsü éneknek akár eredetijét, akár egykoru másolatát birják: méltóztassanak abból ez itt közlöttnek, — amely különben közel-korú és elég hiteles kéz másolatából van közölve, — hiányait és eltéréseit e folyóiratban kiigazítani.

Szerkesztő.

97. Mat. X. 39.

98. Jel. III. 19.

99. Csel. VI. 41. — Jak. I. 2.

100. Jel. III. 4.

2.

A magyarhoni evangélikus statusnak, második Rákóczy Ferencz vezérlő fejedelemtől az egyházi s vallási differenciák kiegyenlítését sürgető felirata;
1706. jun. 8.

Méltóságos vezérlő fejedelem
kegyelmes Urunk!

Hogy Isten boldogtalan hazánk oltalmazására és felszabadulásának felállítására fejedelmi méltóságos személyét virágoztassa, szerencsésen öltesse, alázatosan kívánjuk:

1. Most lévén immár ideje, fejedelemségedet arra kérjük, méltóztassék de futura tamen cautela et directione, ha csak maga fejedelmi és a confederatusok letett homagiumát, úgy is in negotiis religionis conditit articulusokat, azokhoz applicáltatott más articulusokkal, Clerusnak az iránt való contradictiójával, és a Templomokrul való accordával, és kiküldött commissariusok instructiójával együtt, in authentico kiadni, legalább négy párban, kettőt pro helveticae, kettőt pedig pro augustanae confessioni addictis.

2. Méltóztatott ugyan Fejedelemséged ezen Széchenyi conventusnak végezése és determinatioja szerint, pro resignatione templorum vi ibidem in itae Accordae Evangelicis restituendorum bizonyos commissariusokat exmittálni, de keserves szemmel nézzük, s keservesen is panaszkodhatunk, hogy azok sok helyett Pozsony, Nyitra, Trencsén, Sáros és más vármegyékben is csak haszontalanul jártak, mert valahol magát a catholikus status opponálta, vagy Pater uraimék a kulcsokat oda nem adták, nem lévén semmi assistentiájok az exmissus commissariusoknak senkitől, nem vihették functiójokat véghez: alázatosan instálunk azért, méltóztassék azon accordát executióba venni, és a kik magokat opponálták, akármelyik részről is, megbüntetni.

3. Szívünk fájdalommal látjuk, hogy a miket a Széchenyi Conventusban publice végeztünk in negotio religionis, azokat per delegatorias commissiones et deputationes egészben akarják catholikus uraimék elrontani, a resignált templomokat is egyenként, hol ex ratione pluralitatis, hol ex ratione potioritatis, vel jure Domini terrestres, hol jure dotationis et foundationis, dedicationis, consecrationis et simillium visszafoglalták: által látjuk, nem csak templomainkat szedik el, de egészen eradicalnak, tartván azon Erdődy György ur törvénytelen folytatásának hasonlóságátul, a ki a valóságos igazságot is törvénytelenül másra magyarázta:

Nagyságodat alázatosan kérjük, a minthogy már pro bono Confoederati-
onis a legalis praetensiókból in certa parte abstrahált, a catholikus
status ne abstraháljon a Széchenyi accordából is, ne legyen oda mind
törvényünk, mind accordánk, méltóztassék azért azon Széchenyi accor-
dátat s confoederatiót maga előtt viselni, és a mely templomainkat már
ex propriis fundamentis elszedték, avagy a melyeket ex vi vel similibus
contra Confoederationem actu retineálniak, azokat indilate megadatni.

4. Fájdalmas az is, jól tudja Nagyságod, hogy a tekintetes clerus in
negotio religionis contradicált ellenünk, sőt nem is confoederált aziránt
velünk, mégis a midőn circa negotium religionis valami kérdés occurral,
coram excelso senatu adhibeáltatnak olykor is, a midőn ex statu evan-
gelico alig vagyon egy két senatusunk, a minthogy fájdalmasan is érez-
zük, Commissarius uraimék a hol assignáltak néhol helyeket s néhol
templomokat a Széchenyi végzés ellen, azokat visszafoglalták és actu
jure fortioris birják; azért is kérjük Fejedelemségedet, látván hogy a
clerus actor, ne legyen ebben vox, és másként a széchenyi transactió
egészlen végbe menvén, a méltóságos senatusnak is birósága a dunán
innen való földön nem szükséges, sőt ugyanaz iránt Széchénnél assecura-
tusok is levén, hogy tudnillik, nem kelletik contravertalni a catholikus
senátoroknak pluralitását, mivel circa publica lesz foglalatosságuk, más-
ként helyén ő kegyelmek s méltóságok egész statusa legyen, de biróság-
gukra magunkat nem submitálhatjuk, hogy azért abban is meg ne szo-
morittassunk, mind a senatusban, mind a vitézítő rendben sine respectu
religionis, vármegyében, városokban pro qualitate personarum acceptal-
tassanak törvényeink rendes folyása szerint az evangélikusok.

5. Fájdalmasan látjuk azt is kegyelmes urunk, hogy a mely catho-
likus uraimék recurráltak in negotio religionis a fejedelmi udvarhoz, már
is némelyek obtineáltak instantiájokra expositiójokat; mi pedig instan-
tiánknak napról napra való procrastinatioja miatt relegaltatunk deputa-
tiókra, elől nem mehetünk dolgunkban. Példa a catholikus részről a
nagy-ugróczy, solnai, ujfalui és más templomok, melyek directe contra
Accordam applacidáltattak, — szegény evangélikusok részéről pedig a
Szentgyörgyi, Ilovai, Szeniczei, Petro — Lehotai, Deáki, Érsekujvári, a hol
a Commissarius uraimék nem admittáltattak, avagy ex simplicitate plebis
nem invitáltattunk pro excisione locorum.

6. Mit csinálnak ezen felül a földesurak, a kik megszokván a mult
esztendőkbén a nyilvánvaló persecutiót, most is bizony nem sokat hagy-
nak alább benne, tömlöczözik, kalodázzák s büntetik szegény jobbágyai-
kat, ha in negotio religionis, kedvek s akaratjok szerint nem járnak.

7. Nem kívánjuk ugyan pártját fogni azoknak, a kik a catholikus
status ellen, vagy despectust szólnak, vagy más exorbitantiát tesznek,

tudván, hogy az ilyenek confoederatióink ellen valók; csak hogy látnunk kell azt is, hogy a mieink, ha vétenek azonnal citáltatnak, de nem látjuk catholikus uraink részéről, hogy a kik magokat opponálják circa Templum, vagy a kik másként vétenek, citáltatnának: ennek is orvoslását kérjük.

8. Noha már alkalmas ideje, hogy a Dunántul való föld Isten jóvoltából a tekintetes magyar haza confoederatusaival és tagjaival egybe szerkesztetett, mindazáltal mai napig is azon dicséretes confoederatióink gyümölcésében nem részesülhetett ott az evang. status, — az azelőtti erőszakos időben elfoglaltatott templomaink, Scholáink, nem különben Parochiáink minden appertinentiáikkal, proventusaikkal kezünkhez nem assignáltattak. És jöllehet abbéli Instantiájára azon Statusnak Egerben méltóztatott vala kegyelmes urunk die 9-a martii 1706 két deputatus Commissariusokat azon dolog effectuatiójára denominálni, ugymint méltóságos gróf Csáky István uramat és Telekesi Török István urat, mindazáltal, midőn ezen szent dolognak inchoatiójához kezdeni akarnának: nevezett Török István ur a Tractára hivatik és a dolog in suspenso maradt. Azért instálunk:

1) Hogy a széchenyi végzések, ugy kegyelmes urunk parancsolata tul a dunán is effectuáltassanak s continuáltassék azon szent dolog az evang. status részére.

2) Azért, valamint a Dunán innen történt, hogy ex tribus religionibus terni, ott is hasonlóképen harmadik is ex confessione helvetica adjungáltassék, és három commissarius legyen; azon kívül gróf Csáky István urunk circa Oeconomicalia et Fiscalia temérdekszer el levén foglalva: méltóztatassék urunk azon földet is oly bizonyos deputatusok által, kiknek praecise csak ezen materiában lehessen foglalkozniok, minél hamarább consolálni.

3) Hogy említett Török István Uram bocsáttatnék, vagy ha ökegyelme itt tartatik, más substituáltassék.

4) Minthogy pedig kegyelmes urunk, még a nemes ország tagjai közül sokan találtatnak tam ex statu ecclesiastico quam seculari, kik a Confoederatióba mind e maig be nem léptek, és a homagiumot nem praestálták, — így a Pater Jesuiták is, azért is a széchenyi determinatiók effectuatióját kegyelmes urunktól alázatosan várjuk és reményljük.

5. A praemittalt circumstantiákra nézve Nagyságod előtt alázatosan valljuk, tartunk attól is, ne talán ezen religióbéli injuriája az evang. státusnak, jam in punctis pacificatoriis oly terminusokkal vétetik fel, a melyekből a bécsi udvar ezer s négy ezer consequentiákat formál jövendőben in oppressionem nostram, s az lesz hadakozásinknak végén consolation, hogy jobban opprimáltatunk, hogy nem mint ezelőtt is.

Azért ő szent Felsőge vezérlő Fejedelemségedet ennek a megnyo-

morodott hazánk szabadságának előmenetelére virágoztassa, alázatosan kívánjuk, kegyelmed választát várván maradunk.

Peractum die 8-a Junii 1706

holtig való alázatos hivei és szolgálói
Széchenyi Confoederatióban hittel
összekötelezett augustana s helve-
tica confession levő magyarország
statusai.

A pápai reform. egyház levéltárából közli

Lisztkai József.

Eredeti levelezés.

Nagytszeteletű Révész Imre urnak
tisztelettel.

Dombrád, 1875. Mart. 10.

Nagytszeteletű Szerkesztő ur!

Nagy örömmre szolgált, hogy többen már nyilatkoztak a pesti octroyált magán biblia ellen. Valamint nagyon megdöbbenett az, hogy az esperesek az előfizetési felhívást oly megfoghatatlan készséggel köröz-
tették. Én ugyan azonnal visszaküldöttem, rá jegyezvén a lapra, hogy e fordítás köz prot. egyházi bizottság bírálata után bocsátható nyomda alá.

Meggyőződés az, hogy a biblia nem magán könyv, hanem a népek könyve, különösen a keresztyénségnek fons, et regula fidei. Mint ilyen magán üzlet tárgya nem lehet.

Meggyőződés az, hogy a biblia fordításához ugyanazon szellem szükségeltetik, amely megírásához megkívántatott.

Aki a bibliát pusztán emberi műnek hiszi, az nyugodt lélekkel teheti magán üzlet tárgyává. Aki mást hisz, az szent borzalommal fog vonakodni e munkától, még ha képességet is érezne magában a szerencsésebb fordításra, s bevárja az ösz-magyarországi protestantismus felhívó intézkedését, vagy legalább egy a felülbírálatot magára vevő egyházi hatóságét.

Nincs szándékom levonni valamit Dr. Ballagi Mór ur képességéből; de eddigi magatartása, irodalmilag bevallott szelleme arra hív fel, hogy ki mondjam nyíltan, hogy a biblia maradjon inkább a tendentiátlan Károlyi-fordítás alakjában, mint hogy az B. ur szellemén szűrődjék keresztül.

Ha pedig a bibliafordítás magán üzlet tárgyává tétetik, óhajtom, hogy az esperesek ne alázzák le magokat e magán üzlet közlönyeül.

Reájok nézve is áll és pedig hivatalosan, hogy vizsgálják meg a szellemeket, s ne hagyják magokat minden szellem által elragadtatni.

Nagytiszteletű Szerkesztő ur! kérem méltóztassék e nyilatkozatomnak becses lapjában helyt engedni, maradván tisztelettel

az Urban szolgatársa

Dr. Heiszler József,
dombrádi lelkész.

Egyházi krónika.

Poroszország. A pápaság újabb támadása. Egy tanító és a polgári házasság. — Az egyházi pártok állása a következő zsinaton. — Dr. Kohlbrügge halála.

A pápa folyó évi február 5-éről egy oly körlevelet intézett Poroszország érsekeihez és püspökeihez, amelyben a már általunk is ösmertett egyházügyi törvényeket, merőben érvényteleneknek nyilvánítja s lelkesíti a klérust, illetőleg az egész r. katolikus népet, hogy ama törvényeknek ne engedelmességedjenek. A porosz törvényhozás ezen támadásra egyelőre egy oly törvénnyel felel, mely szerint az állami javadalmasz mindazon lelkészekről, tanítókról és egyházi tisztviselőkről határozottan megvonatik, akik ki nem jelentik, hogy az ország törvényének engedelmeskedni fognak. Hogy a viszálynak ezzel vége nem lesz, azt maga a porosz kormány is jól tudja. Ugy látszik, hogy e sajnálatos zürzavarnak, csak IX. Pius pápa utódja fogja végét szakaszthatni.

A potsdami kerületben egy tanító csupa polgári házasságra lépett s nélkülözötte az egyházi megáldatást. Emmélfogva hivatalából tüstént elbocsáttatott. E miatt az országgyűlésen egy szabadelvű képviselő erősen megtámadta Falk közoktatásügyi minisztert, aki azt válaszolta, hogy a dolognak majd végére jár, egyébiránt ő is azon nézetben van, hogy egy tanítónak, már hivatalánál fogva sem volna szabad, nélkülözni az egyházi megáldatást. Ez alkalommal számos példái említették fel annak, hogy némely világi tanítók, amilyenek egy idő óta már Poroszországban is léteznek, hivatalukat arra használták fel, hogy a gyermekek előtt egyes bibliai és keresztyén igazságokat nevelésessé tegyenek.

A küszöbön álló porosz evang. egyetemes zsinatnak 150 tagja lesz. Ezek közül a legújabb tudósítások szerint, mintegy 50 tag lesz szigoru konfesszionális, azaz unióellenes református vagy lutheránus, a szigoru vagy szelidebb uniópárt tagjai mintegy 70-re tehetők, a különbözőféle iránylatu szabadelvű irányzat tagjai 30-nál föltre nem mennek. Ezekből láthatja a tisztelt olvasó, hogy az európai szárazföld legtekintélyesebb és legműveltebb országos protestans egyházában, a poroszban, mily kevés számuak és tehetetlenek lehetnek az ugynevezett modern theológia hívei és a protestans egyetemesek, akikről nálunk némelyek azt szerették volna elhívetni, hogy a művelt protestans külföldön mindenütt azok vannak többségben.

A legőszintébb részvétellel vettük Elberfeldből a következő tartalmu gyászlapot :

„Elberfeld, Mártz. 5. 1875.

Ma reggel hunyt el, hosszú szenvedés után, életének 72-ik évében, a mi édes atyánk és nagy atyánk

Kohlbrügge Hermann Fridrik

a theologia doktora s a németalföldi reformált gyülekezet lelkipásztora.

Jó atyánk és nagy atyánk volt ő nekünk s szóban és tettben egyiránt hű és igaz. Az ő emlékezete közöttünk azon ohajtást és fohászt tartja fen, hogy egykor vele egyesülve magasztaljuk és dicsőítjük az Istent.

Csendes részvétért esedeznek :

Kohlbrügge Gerhárd s neje Bode Mathild Bárónő.

Böhl Eduard, a theologia doktora s professzora s neje Verschuer Jacqueline Bárónő.

Négy fiu és hat leány unokákkal. —

Az elhunyt derék férfitú búzó barátja volt magyar nemzetünknek s magyar ref. egyházunknak. Sorsunk őt rendkívül érdekelte s épen e folyóirat küzdelmeit is, derék, tudós vejének Dr. Böhl Eduárd bécsi református hittanár urnak tudósításai folytán, élte végeig őszinte figyelemmel kísérte. Ifju theológjaink közül vannak, akik szives vendégszeretetét s atyai bölcs oktatásait huzamosabb időn keresztül élvezték. — Reméljük, hogy pályáját nemsokára tüzetesebben fogjuk ösmertetni.

Anglia. Az angol püspökök hatalmas fellépése a ritualismus ellen.

Anglia primása s vele együtt 28 püspök közül 26, egy hatalmas szózatot bocsátottak közre, amelyben a lelkészeket és gyülekezeteket arra intik, hogy a ritualismusnak vagyis az anglikán egyház törvényeivel s gyakorlatával nem egyező szükségtelen és felesleges ceremóniáknak, amelyek nem egyebek, mint pápistaságra vezető hidak, teljes egyetértéssel és határozottan ellentálljanak; az angol egyházat a reformátzio alapelveitől eltérítettetni ne engedjék. stb. Ismételve és különös nyomatékkal kijelentik a püspökök azt is, hogy az angol államegyház semmi egyéb, mint egyenesen református egyház. Vajha korábban, mindjárt annak idejében történt volna az ily erélyes fellépés, akkor a dögvészként terjedő ritualismus nem vett volna erőt, s nem lett volna anyi példája a pápasághoz való tántorodásnak. — De van e példában némi intés és tanulság a mi számunkra, magyar reformátusok számára is. Nem lévén ugyanis könnyebb a világon, mint ceremóniázni s ezáltal a néket és a tömeget elvarázsolni és bűbájolni, — holmi zászlószentelések, püspökszentelések és másféle szentelgetések, továbbá a temetések s az éneklés és orgonázás mezején, stb. már darab idő óta oly dolgok kezdenek nálunk gyakorlatba jöni, amelyek vallásunk s egyházunk alapelveivel homlokegyenest ellenkeznek; mert jegyezzük meg jól, hogy a mi egyházunk a ritusok dolgában sohasem volt püspöki vagy anglikán-szerű, hanem valódi puritán, jelenleg pedig alkotmányára nézve is egyáltalában nem püspöki, hanem zsinat-presbyteri. — Csak egy kis példát némi világosításul. A mély elmű és apostoli jellemű Kálvin, az isteni tisztelet mezejéről merőben számkiveti nem csak a muzsikát és a külön karok éneklését, de általában a bármilyen szín alatti négy hangú éneklést ist

nem illenek ezek ugymond, az egyház és az isteni tisztelet méltóságához s lehetetlen hogy kedvesen vennék ezeket az Isten. Egyetért ez ügyben Kalvinnal Rousseau is, aki pedig nagyon szabadelvű ember s kitűnő zenész volt. — A legujabb időkben külföldön s épen az evangélikusoknál is el van már fogadva azon elv, hogy az isteni tiszteleten mind az éneklésnek mind az orgonázásnak nemesen egyszerűnek kell lenni, és az ének-karok soha se énekeljenek oly darabot, amelynek versszövegét a közönség nem ismeri. E mellett azonban ápolják az egyházi éneklés és zene művészi oldalát is, de az isteni tiszteleten kívül, s e végre külön egyházi ének és zene-koncerteket tartanak, néha-néha belépti díj mellett. Igy kellene ennek lenni minálunk is, ahol a dalárok és a cifra orgonázás, már darab idő óta egész hősi bátorsággal nyomulnak előre és foglalnak tért a közönséges isteni tiszteleten. Majd fogják ezeket követni sőt követik is immár egyéb dolgok is, ha csak kevés időre is elfeledjük vallásunk ama főfő alapelvét, melyszerént nincs dicsőbb, magasztosabb és szükségesebb dolog, mint apostoli nemes egyszerűséggel imádni és tisztelni az Istent.

Helvétzia. Egy vonás a folytonos zürzavarokból. Bernben az ó katolikusoknak is megengedte a politikai hatóság, hogy a római katolikusok templomában isteni tiszteletet tarthassanak. Ebből iszonyu zürzavar és viszály keletkezett, melynek következtében a római katolikusok oda hagyták a templomot. Ezek tehát templom nélkül maradván, számokra a ref. egyházi hatóság átadta a francia ref. templomot. Erre a „Ref. Kirchenzeitung“ a következő kemény megjegyzést teszi: „Tehát, a mise szörnyetege fel fog állittatni az ős hugenotta bujdosók templomában! Mily iróniája ez a történelemnek és a . . . protestantizmusnak!“

Hollandia. A leydeni egyetem örömmünnepe. Jutalmául azon honfiai hűségnek és hősi kitartásnak, amelyet Leyden polgárai 1574-ben a hosszú és kemény spanyol ostrom alatt megmutattak, Orániai I. Wilmos, a haza atyja, a szabadság és a ref. vallás valódi hős fejedelmi bajnoka, a következő évben Leyden városában egy egyetemet alapított, és pedig egyenesen a kalvinizmus szellemében és elvei szerént, amelyeknek, miként maga a nagyalapító, úgy Hollandia akkori főemberei is, kik közzül nem egy kettő Kalvin és Béza tanítványa vala, elszánt és kegyes hűveje valának. „Küldjete nekem durva darabfákat, és én oszlopokat faragok azokból a ti számotokra;“ — a hollandusoknak írta ezt Kalvin s szavát be is váltotta. A leydeni egyetem is egyik hatalmas védvára volt egykor a ref. vallásnak és tudományosságának. — Debrecennek, Pataknak, Kolozsvárnak, Enyednek, általában a magyar ref. egyháznak több kitűnő emberei tanultak hajdan Leydenben, mint pl. Nadányi a historikus Lisznyai Pál, Dézsi Márton, Csernátoni Pál, Szathmárnémeti Mihály, Szilágyi Márton, Felvinci Sándor, Zoványi Sámuel, Debreceni Ember Pál, Apáti Miklós, Párizspapai Ferenc, Borosnyai Zsigmond, Szilágyi Sámuel, nem különben Teleki és Bethlen grófok s az utóbbiak között maga a nagy államférfi

Bethlen Miklós is stb. stb. Magyar írók művei is nem kevés számmal jelentek meg Leydenben. — Ez a leydeni egyetem tehát, folyó év február 8-dikán ünnepelte háromszázados fenállását, de fájdalom! már nem a nagy alapítókéval egyező, hanem azokéval merőben ellenkező szellemben. Hogy már darab idő óta s jelenleg is mily szellem uralkodik Leydenben, azt az említett ünnepély is megmutatta, amelyen a theologiai kar részéről a párizsi ifju Coquerel s a zürichi Volkmar, a többi karok részéről pedig Renan és Darwin is kinevezettek doktorokká. Ide is lehetne már alkalmazni, amint fentebb Bernre vonatkozólag felemlítünk. — Nem a jelenre, hanem az emlékdus multakra való kegyeletes tekintetből talán jó lett volna, ha a hazai ref. főiskolák hittanárai és a szuperintendensek üdvözlő iratot intéztek volna az említett ünnepélyre a leydeni egyetemhez.

Ausztria. Jótékony intézetek. — Egy szegény kis gyülekezet nagy áldozatai. — Térítések.

Csekély népességük bár és nagy részben nyomorral küzdenek, de azért mégis csak élnek és mozognak az ausztriai prot. hitfelekezetek; sőt a társulás mezején jótékony intézeteket is ápolnak. A Gusztáv-Aldolf egyletnek Ausztria több pontján számos fiókjai vannak, a melyek a legélénkebben működnek és a tagok örömmel és rendszeresen meghozzák áldozataikat. — A Comenius-egylet, melynek rendeltetése cseh nyelvű prot. vallásos iratok kiadása és terjesztése, már hat év óta áll fen s eddig mintegy 130,000 darab nyomtatványt terjesztett szét. — A bécsi protestánsoknak igen tekintélyes árva házuk van, amely évenként 40 - 50 árvát teljes ellátással ápol, s több mint 156,000 forint értékű vagyonnal bír. — Wiener Neustadtban az evang. gyülekezetben csak 1572 lélek van s e gyülekezet mégis maga alapított lelkészi és tanítói nyugdíj intézetet. — A lelkészi özvegyek és árvák számára egyes tartományokban általános gyámintézetek és tőkék is vannak. — A Bohuslawitzi kised és szegény cseh gyülekezet tagjainak nagy része egyházi adól huszszorta többet fizet mint állami adóul; még így is azonban gyakran szorulnak külföldi segélyre. — Tirolban az insbrucki kórházban, ahol apácák és redemptorista papok működnek, folyvást különös gond van a szegény protestáns betegek megtérítésére; legközelebb is két lázas beteggel szaporított az egyedül idvezítő róm. kath. anyaszentegyház.

Északamerika. A római katolikusok szaporodása.

Ezelőtt 25 évvel az egyesült államokban csak 66 iskola volt apácák vezetése alatt, most van több mint 600. Nagy számuak és sok ezer gyermekek által látogattnak a római kath. ingyenes árva és ipar iskolák. Magában a new-yorki dioecesisben 46 ily iskola van, több mint 20,000 gyermekkel, ezenkívül 3000 gyermek az árva- és más jótékony intézetekben. Felszámították, hogy jelenleg mintegy 350,000 leánygyermek neveltetését vezetik az apácák, akik ezenkívül még 300 különbféle jótékony intézetnek állanak élén. Felette nagy kár hogy nálunk eféle egyházi s iskolai adatok gyűjtésére s országos összeállítására nem gondol-

senki sem. Mily érdekes volna pedig tudni a többek között pl. csak azt is, hogy a legközelebbi 50 év alatt a vegyes házasságok folytán mennyivel fogyott a protestáns s szaporodott a római kath. egyház hazánkban.

Különfélék.

Egy igen becses régi magyar egyházi nyelvelmélek.

M. k. honvédelmi min. osztálytanácsos s országosan ösmert kitünő derék történettudósunk Thaly Kálmán ur, folyó évi mártz. 12-ről hozzám intézett becses levele mellett, egy kitünő régi magyar egyházi nyelvelméletet küldött a tiszántuli ref. egyházkerület levéltára számára, illetőleg e folyóiratban való közlés és ismertetés végett. Nem egyéb ez, mint töredéke egy régi magyar egyházi beszédnek, a Magvetőről, Máté XIII. 3. stb. A kézirat öt ép s egy csonka levélre terjed, nagyocská 8-adrétben. A papír vízjegye: egy jobb lábával zászlót tartó, s annak lobogója felé hátraforduló koronás bárány, egyszerű vonalkörben, melynek átmérője másfél hüvelyk; vannak továbbá szokásos párhuzamos vonalak is, egy hüvelyknyi egyenközzel. Némi ismertetésül im itt áll a kézirat-töredék utolsó pontja: „A ki kegyik ijo foldben essott: azok akyk ijo zyw nepek: mert az istenek igheiet nagy oromvel halgatiak Mert istennek malasztia vagion w nalok: mert az istemek igheit meghal gatiak es zywokban: es elmeokban tartiak: es gomolcet teromtenek nagy bekesegen:“

Az embert mindenütt hembor-nak írja; jö elő hembor i a l a t = emberi állat, horzaag = ország és több más érdekes régi alak is. Amint előlegesen hamarjában meghatározhatom, vagyis csak vélhetem, a kézirat a XVI-dik század elejéről vagy a XV-dik végéről való s nem másolónak, hanem magának a fordítónak vagy eredeti fogalmazónak keze írása; ezt, a lehozásokból és igazításokból bizton lehet következtetni. — Különben, ha más, szakértő ösmertetője nem találkozik Debrecenben, magam fogom azt majd későbbben tüzetesen megösmertetni. Anyi bizonyos, hogy levéltárunknak ez időszerént ez a legrégebb kincse, s régiségére nézve vetekedik ez, a könyvtárunkban lévő országosan ösmert debreceni codexsel, ha ugyan felyül nem mulja azt. — A töredéket biztosabb megóvhatás végett, s mint különben is érdemli, tüstént csinosan bekötöttem.

Midőn az igentisztelt ajándékozóznak, mint különben is felekezetiünk egyik hü tagjának, e helyen is ünnepélyes köszönetet mondok, egyuttal felhasználom az alkalmat, hogy különösen a lelkész társakat felkérjem az irodalmi és történelmi emlékek gondos figyelemmel kísérésére s ott ahol szükség, megmentésére.

Szerkesztő.

Három nyilatkozat a bibliáról jelen korunkban.

A világhírű Hyacint atya, vagyis Loyson Károly, kiről már többször emlékezünk s aki egykor Párizsban, majd Genfben valódi rendkívüli sikerrel tartá egyházi beszédeit, egyik genfi beszédét következő szavakkal zárta be: „A bibliának ismét ott kell lennie min-

✱

den kézben, minden főben s kiváltképen minden szivben, épenugy, mint a keresztyénség első szép századaiban vala.“

A német protestáns egylet egyik tekintélye Schenkel szerént, a hívő protestánsok bibliája semmi egyéb mint papiros pápa, ami nagyobb képtelenség mint a IX. Pius csalhatatlansága. Ennélfogva ezen irányzat hívei szerént, ha most nem is, majd később, az egész bibliát ki kell venni a nép kezéből, hanem egy, néhány lapnyi rövid bibliát szerkeszteni, amelyet majd értsen és szeressen a nép. Ez lesz szeréntök fő alapja az egyházi reformnak!

A britt és külföldi bibliaterjesztő társulat 1873-dik évi nagy gyűlésén Macfarlane misszionarius, aki leginkább a déli tenger szigetein hirdeté a pogányok között az evangéliomot, ahol róm. kath. hittérítők is működnek, felemlité, hogy magok a szigeti lakosok igen jellemzően különböztetik meg a r. kath. és evang. vallást, amazt a medailleok, emezt az isteni ige vallásának nevezik, mert a római kath. hittérítők Máriaképeket ajánlgatnak és osztogatnak. Ugyancsak az említett derék hittérítő a természeti vallás alaptalanságát bizonyítgatván, mondá, hogy ha a természet szépsége az embereket Istenhez vezetni képes volna, a déltengeri szigetek lakóinak a legistenibb embereknek kellene lenniök; ámde a dolog egészen ellenkezőleg van. — Igen szép volt az, amit a bibliáról, különösen a keresztyéneknek a biblia hitelessége feletti vitájáról mondott, hasonlítván e vitát a Dávid hárfája feletti versengéshez. Két ember, ugymond, a legkeményebben, de eredménytelenül civakodott egymással afelett, hogy vajjon az előttök lévő nagyon régi hangszer, igazán a Dávid hárfája volt-e avagy nem? Ekkor előjött egy harmadik, felvette a hárfát, és oly csodaszépen játszott azon, hogy a civakodás tüstént elnémult. Igy nálunk is, sok haszontalan vitának vége lenne, ha a bibliát igazán használni tudnák.

A modern vallásos fejlődés Uhlich példájában.

A nemrég elhunyt s általunk is többizben említett modern szabadelvű protestáns lelkész Uhlich, a vallási stádiumokat, amelyeken keresztlment, maga így írja le röviden: „Kezdetben elmondhatám, hogy szilárdul állok a Jézus mellett, ő mellette, aki sokkal magasabb ponton áll, mintsem hogy azt lehetne róla mondanunk, hogy pusztá ember volt. Tíz évvel később már ezt mondhatám: Isten, erény és halhatatlanság; — ez a három örök alapja minden vallásnak. Viszont tíz év mulva már ugy nyilatkozhattam a vallásról, hogy a keresztyénséget és az Istent még csak egy szóval sem említettem többé.“

Korunk egy világhírű csillagásza a keresztyén vallásról.

Kevéssel ezelőtt hunyt el, mintegy 80 éves korában, Mädler, nagy hírű német csillagász, többrendbeli tudós műveknek szerzője. Először a berlini csillagászati intézetben működött, azután a dorpátinak volt igazgatója, végre pedig nyugalomban élt Bonnban, majd Hannoverben s itt halt meg. Műveiben, társalgásában, tetteiben számtalanszor adta jelét legbuzgóbb keresztyén vallásosságának. Gyakorta szokta mondani: „A

valódi természetvizsgáló soha sem lehet istentagadó; mert aki oly mélyen tekinthet az Istennek műhelyébe, mint mi, s anyi alkalma van csudálni az ő örök bölcsességét és következetességét. — annak mély alázattal térdet kell hajtania egy felsőbb szellem hatalma előtt.“ stb. Midőn legutólsó lakhelyére legelőször be akart lépni, a bibliát vette kezébe így szólván: „mindenek előtt ezt a könyvet kell lakhelyünkre bevinnünk és én, magam akarom azt bevinni.“ Halálos ágyán is igen sokszor imádkozott. Koporsója felett a lelkész, a zsoltár ezen igéiről elmélkedett: „Az egek hirdetik az erős Istennek dicsőségét.“ Sirkövén semmi egyéb nincs, mint csupán vezeték neve: „Mädler“, hét arany csillag által körben körülvetve. — Mädler nem keveset tett épen a tudomány előbbvitelére is. A holdat mintegy 600 éjtszakán keresztül vizsgálta nagy pontossággal s nagyon kitünő abroszát adta ki a holdnak. Önálló műben nagyszerű véleményt állított fel egy központi napról, amely körül a mi napunk és a többi napok, épen úgy forognak, mint földünk és a többi bujdosók a mi napunk körül.

Tyndall nagyhirű természettudós egy újabb érdekes nyilatkozata a csudákról és titkokról.

Tyndall londoni egyetemi tanár, — született 1820. aug. 21. — kétségenkívül egyik legnagyobb tekintélyű természettudósa korunknak. Számos művei közül némelyik magyar nyelvre is le van fordítva. Ezen tudós nem régen, egyik brit tudományos társulat előtt tartván előadást, így nyilatkozott a többek közt: „Hogy az atomok miképen alakulnak együvé, az, én előttem egészen bámulatra ragadó. Az erőknek oly csudálatos játéka tűnik itt fel előttünk, mint magában az életerőben. Százszor meg százszor láttam már ezt, de mindenkor a bámulat érzetével. Higgyétek el, hogy a tudomány felfedezései csudálatunkat legkevésbé sem fogják lejjebb szállítani. Mindenfelől csudák és titkok vesznek körül bennünket. Gyakran, midőn tavasszal a fűvek, levelek s virágok nyílását szemléltem, s láttam a megújuló élet egyetemes vidámságát a természetben; ezt kérdezém magantól: vajjon nincs-e tehát semmi lény vagy valóság a természetben, aki ezen dolgokról többet tudna, mint én? Vajjon az ezen dolgok feletti legmagasabb tudalmat az én tudatlanságom képviselhetné-e az egész világegyetemben?“ — Amely ember ezen kérdésre kevélyen igennel felel, annak, Tyndall szerint az istentagadást kell vallania. Annál érdekesebb Tyndallnak ezen nyilatkozata, amelyet a bécsi Evang. Sonntagsbote ez évi első számából iránk ki, mert ezen tudóst, némelyek materializmussal s más efélével voltak hajlandók vádolni.

Könyvészet.

A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése. A m. tud. Akadémia tört. bizottsága megbízásából szerkeszté Szilágyi Sándor t. Két fényvéseti hasonmással. Budapest. A m. t. Akadémia könyvkiadó-hivatala. 1875. Nagy 8r. XII és 644 lap. Betürendes tárgy-

mutatóval ellátva. Ára 4 frt. Az akadémia által kiadott történelmi emlékek első osztályának, az Okmánytáraknak 24-ik kötete ez.

Ezen gyűjteményért mind az akadémia, mind különösen Szilágyi Sándor, egyháztörténelmünk érdekében is rendkívüli hálánkat érdemli. Egy igen gazdag kincsbánya ez. Belőle különösen L. Rákóczy Györgyöt meg fogjuk ösmerni úgy, miként eddig nem ösmerhettük. Mint egy legyengédebben szerető férj és atya, egy magasztos lelkületű nagy magyar nemzeti hős, egy pater patriae, s egy vallásaért minden perczen halni kész puritán jellem tűnik itt fel L. Rákóczy György! Igen derék sőt szükséges lenne, hogy ha akadna egykét ember a magyar ref. Izraelben, aki e kötetből szépen s rendszeresen lerajzolná I. Rákóczy Gy. jellemét s összehasonlítná azzal, ami e tekintetben kitűnő történetíróinknál pl. Horváthnál s Szalaynál találhatik. Az ily dolgozatot mindenkor szívesen közölné a Figyelmező is. Addig is azonban mind az egyházmegyei s iskolai könyvtárak, mind egyes tehetősebb lelkészek, siessenek megszerezni a címzett becses gyűjteményt.

Latin mondattan, gymnasiumi használatra írta Tüdős János, a debreceni ref. főisk. gymn. tanár. Második kiadás. Debrecen, 1875. N. 8r. 188 l. Ára 1 frt.

Az egyházakat s belhivatalnokokat legközvetlenebbül érdeklő országos törvények, kormányrendeletek, egyházkerületi rendszabályok és intézkedések kivonatos gyűjteménye. A tiszántuli ref. egyházkerület megbízásából, összeszerkesztette Tóth Sámuel debreceni hittanár és egyházkerületi főjegyző. Debrecen, 1875. N. 8r. XII. 211 l. Ára 1 frt.

Magyar protestans egyházi szónoklatok. Ünnepi, alkalmi, közönséges és gyászesetekre. Írta Gyöngyösi Sámuel, nagy-kállói ref. lelkész, egyházmegyei tanácsbíró. Második füzet. Miskólc. Fränkel. 1875. N. 8r. 250 l. Bólti ára 1 frt 80 kr.

Du Mesnil Marigni a zsidókról. Fordította Istóczy Győző, vasmegeye rumi kerülete országgyűlési képviselője. Budapest. Tetey és társa. N. 8r. 1875. 53 l.

Magyar irálygyakorlatok a középtanodák alsó öt osztálya számára. Készítette Iványi István, főgymn. r. tanár. Budapest. Aigner. 8r. 114 l. Ára 80 kr.

Állatmuzeum. Utasítás a különféle állatoknak gyűjtemények számára való kitömésére és eltartására, valamint az állatok csontvázainak elkészítésére. Írta Kárpáti Endre tanítóképezdei tanár. Második teljesen átdolgozott kiadás. Budapest. Aigner. 1875. K. 8r. 96 l. Egy ábralappal. Ára 70 kr.

Új mérték és számításmód törtek nélkül. Írta és kiadja Dr. Eben Mihály. Posony. 1875. K. 8r. 16 l. Ára 10 kr.

„Bethlen – Gábor“ életbiztosító és önszegélyző-egylet alapszabályzata. Debrecen, 1875. Nagy 8r. 84 l. Egyházi életünk anyagi nyomorainak megszüntetésére célzó nagy szabású terv, lelkes szavakkal kísérv s ajánlva. A gyakorlat emberei ezolta sok helyütt megvizsgálhatták.

Mindezen elsorolt műveket szíves készséggel ajánljuk az illető körök figyelmébe és pártfogásába.